

Cursus 6.8. Soloviev: kosmologie Wijsbegeerte Tweede Jaar

Situering:

6. Cursussen van 1990 tot 1993

- 6.1. Elem. van denk- en methodeleer, 1990-1991, (EDM1-EDM71, 97p.)
- 6.2. Elementen van harmologie 1990-1991, (EH72-EH201, 157p.)
- 6.3. Elementen van logica, 1990-1991 (EL202-EL321, 351p.)
- 6.4. Elementen van methodeleer, 1990-1991 (EM322-EM363, 334p.)
- 6.5. Elementen van platonisme, 1991-1992 (EP1-EP117, 147p.)
- 6.6. Elementen van platonische psychologie, 91-92, (EP1-EPS114, 150 p.)
- 6.7. Elementen van retoriek, 1991-1992 (ER1-ER300, 356p.)

6.8. Soloviev Kosmologie, 1991-1992 (SK1-SK65, 78p.)

- 6.9. Apocalyptische theologie, 1992-1993 (AT1-AT71, 79p.)
- 6.10. De genezing van een blindgeborene, 1992-1993 (GB1-GB85, 104p.)
- 6.11. Elementen van denkleer, 1992-1993 (logica) (ED1-ED79, 91p.)
- 6.12. Elementen van retoriek, 1992-1993 (R1-R61, 70p.)
- 6.13. Elementen van cultuurfilosofie, 1992-1993 (CF1-CF84, 92p.)

Opmerking: *Deze cursus werd van een grotere spatiëring voorzien dan de tekst van de oorspronkelijke cursus. Verwijzingen in de oudere versie van deze tekst stemmen dus niet overeen met de huidige paginering van 'word'. Daarom wordt de oorspronkelijke paginering telkens weergegeven met de letters 'SOL'. Ze staan voor 'Soloviev', en worden gevolgd van het oude paginanummer.*

Inleiding: *Vladimir Sergejevitsj Soloviev (1853/1900) was een Russisch filosoof, schrijver, dichter en mysticus. Soloviev oefende diepgaande invloed uit op de Russische filosofie. Het tweede jaar wijsbegeerte aan het HIVO is vooral geschiedenis van wijsgerige denkbeelden. Daarin neemt de Oudgriekse denker Plato en grootste filosoof van het westen, een vooraanstaande plaats in (zie o.m. cursussen 6.5. en 6.6.) . Dit verantwoordt ook de keuze van Vladimir Soloviev. Deze denker kan gerust gelden als een "Platonieker in volle XIX-de eeuw". Hij actualiseerde het Christelijk platonisme, een platonisme dat in het Nabije Oosten steeds overheersend is geweest. Maar wat deze keuze nog meer kracht bijzet, is het feit dat, na de ineenstorting van de Sovjet-Unie in 1991, de traditionele Russische mens weer op de voorgrond kwam.*

Cursus 6.8. Soloviev: kosmologie Wijsbegeerte Tweede Jaar

Inhoud : *Klik op de tekst die je wenst te lezen.*

Cursus 6.8. Soloviev: kosmologie Wijsbegeerte Tweede Jaar.....	2
Voorwoord.....	2
1. Episodes uit Soloviev's leven. (01/07)	3
2. Soloviev's christelijk 'realisme' (07/16).	9
3. Soloviev's filosofisch 'realisme'. (17/23).	20
4. Soloviev's aardgebondenheid. (24/32).....	28
5. Denkers voor Soloviev. (33/40).	39
6. Soloviev's kosmologie. (41/44).	48
7. Soloviev's kosmologie. -- toelichtingen (45/65).	53
Sstudietoelichtingen. (66)	77

SOL1

Voorwoord.

Het tweede jaar wijsbegeerte is vooral geschiedenis van wijsgerige denkbeelden. -- Wij hebben voor Platon en het Platonisme gekozen omdat Platon's denkbeelden in zeer hoge mate én het Oosten (versta: het Nabije Oosten) én het Westen hebben beïnvloed en dit nog steevast doen. Zei Whitehead niet dat de hele Westerse filosofie "een reeks voetnota's op Platon is"?

Dit verantwoordt ook de keuze van Vladimir Soloviev (1853/1900). Deze denker kan gerust gelden als een "Platonieker in volle XIX-de eeuw". Maar wat onze keuze nog meer kracht bijzet, is het feit dat, na de ineenstorting van het communistische interval, de traditionele Russische mens weer op de voorgrond komt.

Welnu, Soloviev is degene die getracht heeft die traditionele Russische mens te doen overleven doorheen de 'Apocalyps' versta: eindtijdgeschiedenis) van het Postmoderne leefmidden en denken.

Wij zeggen wel: 'post'-modern. Waarom? Omdat Soloviev de crisis van het Moderne, Westerse denken en leven heeft doorleefd als geen ander en deze crisis letterlijk 'overleefd' heeft, -- dankzij zijn herstelling van het Christelijk Platonisme dat in het Nabije Oosten steeds overheersend is geweest.

1. Episodes uit Soloviev's leven. (01/07)

Men begrijpt maar wat hij, over kosmologie (d.i. heelalbeschrijving), zegt, indien men op de achtergrond ervan zijn leven als Russisch 'intellectueel' (men versta deze term niet op zijn Westers) kent.

1.-- De geloofscrisis.

Bibl. st.: Fr. Muckermann, S.J., *Wladimir Solowjew (Zur Begegnung zwischen Ruszland und dem Abendland)*, Olten (CH), 1945.

O.c., 15/16 verhaalt steller het volgende. -- In het huis van Sergius Michailovitsj Soloviev, de bekende historicus, in Moskou, is de sfeer één en al bezorgdheid. De tweede zoon, Vladimir (geboren 16.01.1853), nauwelijks veertien, breekt met de familiale tradities.

Al wat aan kerk en religie herinnert, heeft hij met klem en met grote passie zelfs uit zijn werkkamer verwijderd. Aan de vrome gebruiken, zoals zij in het ouderlijke huis gewoonte waren, neemt hij niet meer deel.

SOL2

Maar ganse nachten zit hij verdiept in de werken van Duitse materialisten als *Ludwig Feuerbach* (1804/1872; bekend o.m. om zijn ontmythologiserend *Das Wesen des Christentums*) of ook van Franse Vrijdenkers als *Ernest Renan* (1823/1842; bekend om zijn *Vie de Jésus* (1863), een volslagen Rationalistisch werk).

Dergelijke schrijvers brachten de toenmalige Russische jeugd in "begeesterde verwarring".

Maar Vladimir behield in de loop van zijn geloofscrisis toch nog altijd de elementaire eerbied voor zijn ouders. Later zal hij zelf onthullen hoe smartelijk zijn jeugdig - onrijpe houding overkwam. -- Zulks leert men al in deze woorden: "Mijn vader had de Orthodoxie (opm.: de Russisch-Oosterse kerk alsook de wetenschap en het Russische vaderland) lief met heel zijn ziel".

Wat aanvangen? Sergius Michailovitsj Soloviev beseft de uitzonderlijke begaafdheid van zijn zoon, die - daarin aan G.W. Leibniz (1646/1716; Cartesiaans Rationalist) gelijk - bijna nog een 'kind' al volop bezig was met de moeilijkste vragen van de wijsbegeerte.

Voor Sergius was het geen geheim dat het gedrag van zijn zoon wezenlijk verschilde van dat van zijn kameraden op het gymnasium: zij interesseerden

zich minder voor de intellectuele zijde van de nieuwe filosofie en meer voor het praktisch libertinisme (= vrijegeesterij) dat ermee samenging.

Zijn zoon was, zedelijk gesproken, een echt 'rein' mens, een jong godzoeker die allereerst op waarheid uit was, -- niet op de buitensporigheden van een totale vrijheid.

Het gevolg was: vader Soloviev schonk vertrouwen, liet begaan. Wel had hij het bij gelegenheid over een grootvader die een orthodox priester was, -- vertelde hij - uitstekend kenner van de Russische geschiedenis - hem over de religieuze wezensaard van zijn volk. Maar verder dan dat ging die vaderlijke bemoeiing niet. Het werd geen "dwang uitoefenen". Wel werd één ding op het hart gedrukt: dat het hier om gewichtige levensvragen ging.

Overigens: dat werd door Vladimir begrepen. Zijn binnenste begon mettertijd al een grote leegte te ondervinden.

2.-- De overleving.

O.c., 18f. -- Men begon er meer gerust in te worden: men zag dat de snel rijpende zoon het bij een Feuerbach niet uit hield noch bij het Positivisme (A. Comte (1798/ 1857; *Cours de philosophie positive* (1830/1842)), dat gaandeweg in de mode kwam, -- een denktrant die, in dat stadium van zijn ontwikkeling, tegenover ieder filosoferen dat verder ging dan de louter "positieve feiten" vijandig stond.

SOL3

Men stelde vast dat Vladimir bij B. de Spinoza (1632/1677; Joods pantheïstisch Rationalist) terecht kwam: deze bracht hem opnieuw de wereld van de geest en van het godsdienstige bij, alsook de mystiek van "het Absolute", die het domein van de driften zo ver mogelijk voorbijstreefde.

Maar Spinoza bracht hem idealen bij die Spinoza zelf niet meer aankon. - Hij was toen negentien: voor hem was de crisis van zijn eerste jeugd achter de rug. Van een algeheel nihilisme (**opm.:** het in twijfel trekken van de hogere waarden, God inbegrepen) was hij tot de grote tradities van zijn volk teruggekeerd. (...).

Ook: de studie van de Wiskunde en de natuurwetenschappen, die hij met zo'n resultaat had aangevat, werd opgegeven ten gunste van een filosofie die zich met de grote levensvragen bezighield.

3.-- De crisis van de westerse filosofie

O.c., 21f. -- Wij zijn 24.09.1874, in S.-Petersburg. Toen Soloviev die dag voor de officiële kommissie - in de aanwezigheid van vele honderden academisch gevormden - voor het eerst in het publiek optrad, was de verbazing en de geestdrift algemeen, -- niet enkel om reden van de graad van belezenheid van een doctorandus die pas eenentwintig was, maar vooral om reden van de rustige zekerheid, de rijpheid, -- ja, de ‘tover’ die van hem uitging. De jonge denker had het over “de crisis van de westerse filosofie”.

1.1. Hij besprak de lange weg die begon bij het subjectivisme (**opm.:** de filosofie die het “denkende ik”(= het subject) centraal stelt) en het idealisme (**opm.:** niet de Platonische ideeënleer, maar de Westerse denktrant die de begrippen centraal stelt),-- met name: van R. Descartes (1596/1650; stichter van de subjectief-idealistische filosofie) tot G.Fr. W.Hegel (1770/1831; Duits Absoluut Idealist).

1.2. Hij bracht de ontwikkeling van het empirisme (**opm.:** Rationalistische denktrant die ervaring en experiment centraal stelt) ter sprake,-- vanaf *Francis Bacon of Verulam* (1561/1626; bekend om zijn *Novum organum scientiarum* (1620” tot John Stuart Mill (1806/1873; Empiristisch Rationalist).-

SOL4

Opm.: Soloviev schetst hiermee schitterend de twee hoofdstrekkingen van het Moderne Verlichte Rationalisme.

2. Hij maakte duidelijk hoe beide stromingen - genoodzaakt door haar vooropstellingen - tot Positivisme leidden, -- tot het op de helling zetten van wat traditioneel (zeker in Rusland) ‘gemeenschapsleven’ heette,-- tot revolutie en pessimisme.

Iedereen beseftte dat in de persoon van deze jonge denker Rusland zijn eerste filosoof van hoog gehalte kon begroeten.

4.-- De weerstand van oksidentalisten en slavofielen.-- o.c., 23/26.--

Al vlug zou Soloviev ondervinden (...) dat de reinheid van de idee, eens dat zij in het vaarwater van belangen terecht komt, slechts met grote moeite doorbreekt (...).

Filosofie en Christendom waren de idealen van zijn jonge, geestdriftige ziel. Maar zij waren in volle diskrediet geraakt: de grote meerderheid van de Russische intelligentsia (*opm.:* de intellectuele en artistieke voorhoede) - zij was tenslotte zijn gehoor - was heel en al in de ban van het Positivisme of het Scepticisme (*opm.:* filosofie die alwat de onmiddellijk gegeven 'fenomenen' te buiten gaat, verwerpt).

1. Jarenlang zal Soloviev ervoor moeten vechten om staande te houden dat het leven van ons meer verlangt dan voortdurende opstapeling en classificering van wetenschappelijke gegevens, -- dat m.a.w. er een zich aan iedereen opdringende hoofdvraag is, nl. de vraag naar de uiteindelijke zin van het leven, het hoofdprobleem van de filosofie.

2. Telkens weer zal hij er de nadruk moeten op leggen: het Christendom zoals het in zijn tijd in Rusland heerste, is verbasterd, een karikatuur, enggeestig. Het was niet het Christendom zoals het behoorde te zijn.

Opm.:- Merk, terloops, op hoe S. Kierkegaard (1813/1855; vader van het Existentialisme), in Denemarken, in Lutheraans midden tot analoge vaststellingen kwam.

a. De oksidentalisten (...) konden het niet verwerken dat Soloviev kritiek uitbracht op wat voor deze 'aanbidders' van het Westen (*opm.:* daarvandaan hun naam) absoluut vaststond.

b. De slavofielen (*opm.:* de naam zegt het: die het Slav(ofiel)endom als cultuurideaal voorstonden) (...), althans de extremisten onder hen, aanzagen ieder inzicht dat niet op Russische bodem ontstaan was, als verdacht.

SOL5

Het 'universalisme' (*opm.:* "in Christus zijn alle volkeren en culturen één" was het ideaal én van F. Dostojewski (1821/1881; romanschrijver) én van Soloviev) was, in de ogen van de extremistische Slavofielen "het verraad van de eigen natie" (...).

5.-- De brutale uitschakeling.

In 1875 - Soloviev is tweeëntwintig, geeft hij zijn eerste lessen over "de verdediging van de metafysiek".

Maar de jonge docent zou niet het geluk beleven zijn loopbaan als professor te bekronen. In 1881 - het jaar dat zijn goede vriend Dostojewski stierf - gelukten zijn fanatieke tegenstanders erin de achtentwintigjarige prof wiens

invloed bij de jeugd en zelfs in gans Rusland verbazend snel steeg, definitief uit te schakelen.

Tsaar Alexander II wordt vermoord. Op dat kritisch moment waagde Soloviev het de nieuwe tsaar te vragen om voor zijn volk een echt Christelijk toonbeeld te zijn en ... i.p.v. de moordenaars van de tsaar terecht te stellen hun een straf te bedenken die hun morele verbetering en hun volledige bekering voorbereidde. Zoiets werd Soloviev nooit vergeven: hem werd levenslang spreekverbod opgelegd.

6.-- *De tover van Soloviev's aura.*

Prof Szykarski die kenner is van Soloviev, zegt wat volgt.

Van de persoon van de vroeg gestorven denker ging een tover uit. -- Zijn hele leven leek één grote viering. Hij stond op ieder ogenblik van zijn leven open voor de onbegrensde mogelijkheden van deze - voor hem - 'wonderlijke' - wereld, doch vanuit Gods standpunt.

Het alledaagse leven, waar Soloviev zich ook toonde, verliep als volgt. Gevaarlijke honden kwamen aan zijn voeten liggen. Duiven kwamen - waar hij ook verbleef - aan het venster fladderen.

Zijn vrienden maakten ruzie om hem bij zich binnen te halen. Want, met hem, kwam een soort "licht - en - warmte" over alle huisbewoners. Kinderen begonnen met blijheid aan het leren van hun lessen. Dienstpersoneel vergat dat het lot dat hem beschoren was, onwaardig was. Gehuwden schonken mekaar vergiffenis, -- waren met hun kinderen gelukkig.

Aan ieder huis waar hij te gast was, kleefden bedelaars: hij gaf hun altijd wat hij bij zich had: geldbeugel, zakdoek, halsdoek, schoenen (...).-- Heel bijzonder ging zijn diepe genegenheid naar alle mislukkelingen. Bijna deemoedig was hij in hun aanwezigheid, want hij bezat het vermogen zich in hun lot in te leven.

SOL6

Onvermoeibaar was hij als het erop aankwam doodarme mensen en slechte mensen het schaamtelijke van hun zijnswijze te besparen. Iets waarin hij ongewoon vindingrijk was. - Tot daar Szykarski. Cfr o.c., 203.

7.-- *Soloviev, de mysticus.*

Het is duidelijk voor wie Soloviev's filosofie een beetje kent: hij is gedragen door een mystieke ervaring. En wel van de eenheid (= samenhang) van het heelal, inzonderheid van al wat leeft.

Muckermann, o.c., 175/183 "goddelijke Wijsheid", (*Hagia Sophia*) staat bij dat aspect van zijn wezen stil. - O.c., 177, geeft hij daarvan een staaltje. Het gaat over een belevenis waarin Soloviev de indruk heeft dat de goddelijke wijsheid - de sofologie (wijsheidsleer) beheerst hem grondig - zich aan hem toonde.

Die "goddelijke Wijsheid" is, bij hem, allereerst de Tweede Persoon van de Drie-eenheid, God de Zoon, die St.-Jan, in zijn evangelie, 'logos', wereld- of heelal-wijsheid, heet. Het 'gezicht' dat hij beleefde, was een keerpunt in zijn leven.

Hij trachtte het weer te geven in een tekst "*Drie ontmoetingen*". In één ervan is Soloviev op weg in de nabijheid van Kaïro (Egypte). Hij is in de woestijn en wordt, op zeker ogenblik, moe en onrustig tegelijk. Op dat moment hoort hij een stem: "Vriend, sluimer in!". In de droom hangt een aangename geur rond hemel en aarde. Plots toonde gij u aan mij in het purper van de hemel, met ogen fonkelend als azuur, -- als de maagdelijke lichtstraal van de grote dag van de schepping. -- wat is, wat was, wat zijn zal in de schoot van de toekomst: één enkele, onbeweeglijke blik omvatte alles. -- Onder mij worden bloemen en oceanen, het verre woud en de sneeuw Witte toppen der bergen één. Ik zag alles en alles één: één enkele vorm, met vrouwelijke schoonheids-glans omweven. De oneindigheid liep eindeloos door.

Voor mij, in mij: enkel U! Zo was het één ogenblik. -- Het gezicht taande weg. De zon kwam op aan de gezichtseinder. De woestijn was stilzwijgen. Maar mijn ziel bad in het wonderlijke spel van eeuwige klokken.

Gij lichtende ster! Bedriegen doet gij mij niet! Ik heb u heel en al gezien in de uitgestrekte woestijn. -- Deze bloemen in mijn ziel verwelken nooit, hoever de golfslag van het leven mij ook werpt. Ofschoon gevangen in deze schijnwereld, heb ik toch het geluk beleefd, (onder de ruwe schaal van de materie) het eeuwige purper en de vuurglans van de godheid te zien (...).

SOL7

Opm.: -- Soloviev was niet zonder beïnvloeding van een zekere vage mystiek: wat is, was, zal zijn, enerzijds, en 'godheid' (eerder vaag, althans in

de zo-even weergegeven beschrijving), anderzijds, vloeien ergens ineen ... tot wat men heet “een mystische belevenis”.

Indien men, hier, minstens één werk terzake mag aanhalen: *Bruno Borchert, Mystiek (Geschiedenis en uitdaging)*, Haarlem, Gottmer, 1989, 9, zegt: “Uit ervaring weten dat alles op een of andere wijze samenhangt, -- dat alles in oorsprong een is” is ‘mystiek’. Herlees nu Soloviev’s gedicht, en gij zult zien dat Borchert’s definitie (of liever benaderende karakterisering) erin aanwezig is.

Wat bewijst dat ‘mystiek’ veelmeer tot de orde van de (psychologische) beleving behoort dan tot de (ontologische) werkelijkheidservaring.

Opm.: -- Natuurlijk is Soloviev’s authentisch Christendom veel meer en anders dan die ‘mystiek’. Voor meer uitleg zie b.v. *J. Sutton, The Religious Philosophy of Vladimir Soloviev (Towards a Reassessment)*, Library of Philosophy and Religion, 1988;

Tomas Spidlik, Les grands mystiques Russes, Paris, Nouvelle Cité, 1979 (een zeer rijk boek dat Soloviev perfect situeert in de eeuwenlange traditie van magie en mystiek).

Julius Tyciak, Morgenländische Mystik (Charakter und Wege), Düsseldorf, Patmos, 1944 (O.m. 108/125 (*Liturgischer Geist und Russische Religionsphilosophie*) (een buitengewoon boeiend boek dat onmiddellijk Russisch’ en ‘Oosters’ aandoet)

J. Tyciak, Die Liturgie als Quelle Ostlicher Frommigkeit, Freiburg i.Br., 1937 (werk dat de geest der Oosterse liturgieën, o.m. de Russische, schitterend weergeeft: figuren als een Dostojewski of zeker nog meer een Soloviev putten hun inspiratie uit de liturgieën van de Grieks-Oosterse kerken).

2. Soloviev’s christelijk ‘realisme’ (07/16).

Wij kennen nu een beetje beter de man. Nu zijn filosofisch-theologische strekking. Wij zeggen wel “filosofisch-theologisch”. Waarom? Omdat, in tegenstelling tot ons, Westerse Christenen, het domein van de wijsbegeerte en dat van de Christelijke theologie nooit gescheiden (ofschoon wel onderscheiden) zijn. Het is nog steeds zoals in de dagen van de Grieks-Oosterse Kerkvaders (33/800): zelfs de vakwetenschappen en de wijsbegeerte worden vanuit het Bijbels-Christelijk geloof met de ken- en denkinhouden daarvan geduid.

Niet dat vakwetenschappen en filosofie geen enkel zelfstandig bestaan leiden. Verre van! Dat zal straks wel goed blijken. Maar het gespleten bestaan, zoals de radicale autonomie binnen ons Westers Verlicht Rationalisme dat verwekt heeft, ook bij ‘gelovigen’, is de Oosterse theologen en filosofen onbekend.

Voordat wij Soloviev’s denkbeelden nader ter sprake brengen) gaan wij wat dieper in op het begrip “christelijk realisme”.

Wij gaan ons niet verliezen in louter theoretische ‘beschouwingen! Nee, wij gaan een singuliere tekst uit de evangeliën nemen en van daaruit de juiste positie van Soloviev nader bepalen.

1.-- *Het verhaal over de ‘haimo.roöusa’.*

Wij geven eerst, in vertaling, de drie evangelische teksten.

(1) *Markus 5: 25/34.*

Een vrouw leed aan bloedvloeing, -- al twaalf jaren lang. Vanwege heel wat artsen had zij al veel doorstaan. Zij had er heel haar bezit aan besteed, -- zonder resultaat. Wel integendeel: haar toestand verslechterde eerder.

Zij verneemt door verhalen wat Jezus betrof. -- Zij nadert tot Jezus met de menigte en raakt van achter zijn kleed aan. Zij zei immers bij zichzelf: “Al raak ik maar eventjes zijn kleed aan, dan zal ik wel gered worden”.

Onmiddellijk hield het bloedvloeien op: zij stelde in haar lichaam vast dat zij van haar kwaal genezen was.-- Op de slag wist Jezus aan zichzelf dat uit hem een kracht (‘dunamis’) was gestroomd. Waarop Hij zich omkeert te midden van de menigte en zegt: “Wie heeft mijn kleed aangeraakt?”. Zijn leerlingen zeggen daarop: “Gij ziet toch de menigte zich rondom opdringen en gij vraagt: “Wie heeft mij aangeraakt?”

Jezus kijkt rond om de vrouw te zien die het gedaan heeft. De vrouw krijgt schrik; zij beeft, -- in het besef van wat met haar gebeurd was. Zij komt vooraan, werpt zich voor Jezus en vertelt de hele waarheid (“pasan tèn alètheian”).

Waarop Jezus: “Dochter, uw geloof heeft u gered. Ga in vrede en wees van uw kwaal genezen”.

(2) Mattheüs 9:20/22.

Kijk een vrouw die aan bloedvloeïing leed -- sedert twaalf jaren, komt (op Jezus) af in zijn rug en raakt de rand van zijn mantel aan. Zij zei immers in zichzelf: "Als ik maar zijn mantel aanraak, zal ik gered zijn". Waarop Jezus zich omkeert en ze ziet. Hij zegt : "Heb geen schrik, dochter. Uw geloof heeft u gered". e vrouw was daadwerkelijk gered "apo tès horas ekeinès", vanaf dat ogenblik.

SOL9

(3) Lukas 8:43/48.

Een vrouw die aan bloedvloeïing leed, al twaalf jaar lang en die door niemand kon genezen worden, benaderde Jezus in de rug en raakte de zoom van zijn kleed aan. Op de slag hield het vloeien van het bloed op.

Waarop Jezus: "Wie is diegene die mij heeft aangeraakt?". Allen ontkenden. Petrus zei: "Meester, het is de menigte die zich opdringt en op u drukt".

Jezus: "Iemand heeft mij wel degelijk aangeraakt. Want ik heb gevoeld dat een kracht (dunamis) uit mij is gevloeid".

Ziende dat het ontdekt was, kwam de vrouw bevend naderbij, wierp zich tegen Jezus en vertelde in het bijzijn van het hele volk waarom zij hem had aangeraakt en hoe zij op de slag genezen was". -- Jezus zei: "Mijn dochter, uw geloof heeft u gered. Ga in vrede".

2.-- De nadere belichting van het verhaal.

Er is reusachtig veel en sedert het begin van de kerk geschreven over de juiste duiding. -- Beperken wij ons tot één werk: *Xav.Léon-Dufour, réd., Les miracles de Jésus selon le Nouveau Testament*, Paris, Seuil, 1977.

2.1.-- De drie synoptiekers.

O.c., 318/320.

a. Markus.

Het geloof is bij hem centraal. Het draait rond de 'zekerheid' van de haimorrousa, hemoroïssa, dat Jezus haar - niettegenstaande een zware hindernis - kon redden.

1. Als haimoroöusa was zij, in het kader van de toenmalige cultuur, gemakkelijk 'onrein': het bloed dat verloren gaat, bevat mogelijks een of andere onheilstichtende levenskracht ('dunamis' en was als dusdanig te 'mijden' (taboe). Meer nog: zij zelf behoort in die toestand niemand te benaderen of aan te raken (taboe).

Opm.: -- Wat het werk niet vermeldt, is dat nog heden alle mensen die een beetje sensitief zijn - zeg maar in het Nederlands: "helderwaarnemend" deze dubbele 'mijding' (= taboe) nog steeds 'voelen', -- zonder daarom al als 'niet-normaal' te moeten afgeschreven worden; verre van.

ii. Toch benadert zij Jezus en raakt niet zijn lichaam, maar slechts de zoom van zijn kleed aan (om hem niet nodeloos te laten delen in haar 'onreinheid').

b. Mattheüs.

Het verhaal laat heel wat wegvallen. Het 'smekende' geloof krijgt de genezing ten geschenke uit de levenskracht van de uiterst machtige Jezus, die zelfs, in andere gevallen, op afstand geneest, zonder benadering of aanraking. Zo 'machtdragend' is hij.

SOL10

c. Lukas.

Lukas, als arts, laat de pijnlijke indruk die de toenmalige geneeskunde in haar radicale onmacht blootgaf, weg. -

Wat stellers niet vermelden, is dat nog heden talloze mensen juist dezelfde klacht uiten n.a.v. dezelfde onmacht van onze 'rationele' (om niet zeggen 'Rationalistische') geneeskunde: zij lopen van de ene dokter naar de andere, specialisten inbegrepen, zonder resultaat. Totdat sommigen dan tot grote verbazing toch genezen geraken door ...een 'genezer'.

Bij Lukas ligt de nadruk op het stiekem wegstelen van haar genezing, alsook op de bewondering en verwondering n.a.v. het in het publiek vertelde verhaal van de genezen mens zelf.

2.2.-- Genezing of bezwering?.

O.c., 64. -- **a.** Het aspect "medische diagnose en/ of behandeling" is blijkbaar niet onbekend.

-- **b.** Toch rijst hier een vraag: *Lukas 4:39* b.v. zegt dat Jezus de koorts van Petrus' schoonmoeder 'bedreigt', -- net zoals hij de opkomende

storm 'bedreigt' (*Markus 1:43*). Wat er schijnt op te wijzen dat achter het fenomeen 'koorts' en "opkomende storm" eenzelfde 'macht' schuilgaat, die voor bedreiging kan wijken.

Opm.-- Lezen wij maar een ander boek terzake: *La Bible de Jérusalem*, Paris, Cerf, 1978, 1426, n. c.

a.1. In afwachting van de Dag van het Oordeel genieten de demonen een dosis vrijheid in het uitwerken van hun onheilen op aarde (*Hand. 9:5*). Dit doen zij dan ook en liefst in de vorm van het bezeten maken van mensen (*Matth. 12:43/45*).

a.2. Deze bezetenheid is vaak begeleid door ziekte. Want ziekte is - ten gevolge van "de zonde" (*Matth. 9:2*) - een ander teken van de greep die Satan uitoefent (*Luk. 13:16*).

Gevolg. -- De bezwerings van het evangelie verlopen soms in de zuivere vorm (*Matth. 8:28/ 34; 15:4/28; Mark 1:23/28; Luk 8:2*), maar zij voltrekken zich vaak in de vorm van genezingen (*Matth. 9:32/34; 12: 22/24; 17:14/18; Luk. 13:10; 13:17*).

b.1. O.g.v. zijn beheersing van de demonen bouwt Jezus "het rijk van Satan" af (*Matth. 12:28; Luk. 4:6; 10:17/19; Joh. 12:31*). Tegelijk voert hij "het rijk van God", het Messiaanse rijk, in. De "Heilige Geest" is daarvan de kenmerkende belofte (*Jesaja 11 :2; Joël 3:1/2*).

b.2. Al komen mensen er niet toe dit te vatten (*Matth. 13:24/32*) de demonen weten het des te beter (*Matth. 8:29; Mark. 1:24; 3:11; Lukas 4:41; Hand. 16:17; 19:15*). –

SOL11

c. De macht om te bezweren geeft Jezus door aan zijn leerlingen, -- samen met het vermogen om miraculeus te genezen dat ermee samengaat (*Matth. 4:24; 8:3; 8:16; Luk. 13:32*).

Opm.-- Ook nu nog kan regelmatig vastgesteld dat waarlijk bezetenen over veel grondiger inzichten beschikken dan 'gewone' mensen (ook en zelfs vooral op godsdienstig terrein).

2.3.-- Andere methode, zelfde resultaat.

O.c., 18, n. 25. -- *Marie Cardinal, Les mots pour le dire*, Paris, Grasset, 1975, 41/44, zegt: zij gaat te rade bij een psychanalyticus; zodra zij zijn eerste woorden hoort, houdt haar bloeding plots op (zij leed eraan sinds “lange jaren”).

Waarop het boek reageert: “Het is nochtans klaar dat zowel voor haar als voor ons dit geen ‘mirakel’ is”.

Opm.-- Dit - met andere ‘bewijzen’ van dergelijke genezingsprocessen (ook door b.v. gewone genezers/genezeressen bewerkstelligd wanneer het eveneens over bloedvloeiingen ging) - toont aan dat de methode van Jezus niet de enige is die ‘resultaten’ bereikt. Dat stellers van het boek dit geen ‘mirakel’ heten, ligt aan hun smalle definitie van ‘mirakel’: zij houden het streng bij Bijbelse, o.m. door Jezus bewerkstelligde ‘wonderlijke’ ingrepen. De rest, hoe wonderbaar ook, zijn geen ‘echte’ mirakels.

2.4.-- Automatisch of niet?

O.c., 235s... -- De vraag rijst: “Is de genezing van de haimoroöusa automatisch geschied?”.

Eén van de middelen om op die vraag met een ontkenning te antwoorden is het volgende: Jezus kende “op geheimzinnige wijze” (dat geeft steller toe) het stilzwijgend-smekende geloof van de vrouw, die zich achter hem bevond.

Indien dat juist is, dan volgt daaruit dat Jezus de vraag wie hem heeft aangeraakt (hij deed daarbij alsof hij dat niet wist), “pro forma” (= om de schijn) stelt. Wat nergens bewezen is. Integendeel: de indruk is duidelijk dat Jezus, als mens, niet juist wist wie hem had aangeraakt.

Dat blijkt ook uit het feit dat hij het gebeuren ‘gewaarwordt’ in zijn lichaam, -- niet rechtstreeks.

Steller voegt daaraan toe dat Jezus geen “volksbezweerder” en geen “magiër (tovenaars) was.

Opm.- Dat was hij volgens de evangelisten zeker niet. Dit belet echter niet dat zijn methode - infrastructuur (beter) - juist dezelfde kan zijn als die van de (geminachte) volksgenezers of tovenaars, maar uitgezuiverd en op hoger - bovennatuurlijk - vlak verheven (wat in Antiek-Grieks ‘catharsis’ heet).

SOL12

Eens dat, door Jezus, de Messias, de noodzakelijke en voldoende voorwaarden bewerkstelligd zijn, -- eens dat de te begenadigen mens of mensen b.v. of hun gebied (Jezus stilt de storm b.v.) de noodzakelijke en voldoende voorwaarden vertonen, komt zijn 'dunamis' zijn goddelijke levenskracht, door en volgt de redding 'automatisch': wat kan daartegenin gebracht worden? Wat is er voor ongoddelijks aan het feit dat Jezus de natuur en de buitennatuur (= paranormale fenomenen) dermate beheerst dat, eens dat hij het nodige deed, het effect 'automatisch' volgt?

3.-- *Het praktisch fideïsme.*

O.c., 258s .. -- De evangelisten ruimen een 'ruime' plaats in aan het geloof. Ja, het geloof is de noodzakelijke (maar niet voldoende) voorwaarde tot lukken van het reddingsproces. Het is aan de betrokkene, zijn gezin, zijn burens, zijn vrienden e.d. gelegen dat zij, dankzij hun geloof in Jezus' wondermacht, van zijnentwege zijn vrije daad van redding 'uitlokken'. Het is het aandeel van de mens in zijn goddelijke redding.

Opm.-- Wie ook maar een klein beetje het genezingsproces van de genezers kent, stelt de nadruk vast die ook zij - behalve hier en daar een verwaten 'magiër(in)' - op het geloof in wat zij (gaan) doen of deden, leggen.

Meer nog: welke eerlijke dokter, binnen het kader van de gevestigde 'rationele' geneeskunde, zal durven loochenen dat het 'aandeel' van het geloof in zijn optreden soms zo groot is dat het de doorslaggevende factor is? Denken wij maar aan het placebo-effect. Om van de suggestieve kracht van de faam van een nieuw medicament te zwijgen (na vijf jaar werkt een nieuw medicament als vanzelf minder) of die van een 'begaamd' arts die menigten aanlokt.

Besluit: op rationeel, op paranormaal en ... op bovennatuurlijk vlak is geloof één der noodzakelijke voorwaarden, in zeer veel gevallen. -- Jezus is dus geen uitzondering: hij bevestigt de regel.

Wij spreken van 'fideïsme'.

Daarmee bedoelen wij b.v. het feit dat én vakgeleerden én predikanten enz. wel het geloof benadrukken maar vaak met geen enkel woord over de 'dunamis', de actieve en activerende levenskracht, reppen. Dit, ofschoon de teksten zelf deze zeer belangrijke factor uitdrukkelijk vernoemen.

'Fides' (Grieks: 'pistis'), geloof, zit in 'fideïsme': overbenadrukking, tot het exclusieve toe, van de rol van het geloof.

Opm.-- Bij sommige huidige Christenen gaat men zo ver dat men een tegenstellingspaar schept: "geloof/religie", waarbij 'religie' dan zowat al wat 'heidens' en 'magisch-mystisch' is, omvat. Waarbij de term 'macht(sgeloof)' - dynamisme begrepen als machts- of levenskrachtsgeloof - een rol speelt.

SOL13

Opm. -- Het is zonder meer duidelijk, indien men zich verplaatst in de mentaliteit van de dagen van Jezus, dat de vrouw gelooft (het aandeel 'fideïsme') én in zijn 'dunamis' (het aandeel 'dynamisme') én in zijn uitzonderlijke, misschien goddelijke of althans Messiaanse persoonlijkheid (het aandeel Messiasgeloof, resp. godsgeloof). Men moet niet, in naam van het (overdreven) 'geloof', slechts één factor willen zien, waar er minstens drie zijn.

4.-- Synergie.

Deze term komt van het Griekse 'sun.ergeia', letterlijk: "het samengaan van meer dan één kracht".

O.c., 22s. -- "Er is 'synergie' van de mens en God" (O.c.,23). -- Hoe meer God optreedt, des te intenser kan een schepsel - in casu: de mensgeworden Tweede Persoon van de Drie-eenheid, Jezus als mens en dus als schepsel - handelen en kan het zelfs iets nieuws stichten.

Opm.-- Dit doet denken aan de paulinische uitdrukking "kainè ktisis" (Lat.: nova creatura). Met name: Jezus

a. vertrekt van wat is - b.v. een vrouw die aan bloedvloeïing lijdt -;

b. hij zuivert uit en

c. verheft tegelijk op hoger (hier: bovennatuurlijk) vlak. Waarbij iets eigenaardigs gebeurt: wat gegeven is, verzwijnt a.h.w. in het niets ('sterft') - het element 'uitzuivering' - en rijst totaal nieuw uit Gods almachtige levenskracht (dunamis) als iets nieuws ("een nieuwe schepping") op uit zijn 'niets' of 'dood' - het element 'verrijzenis' of herschepping -.

Dit, naar het toonbeeld van Jezus die pas doorheen zijn dood tot 'verheerlijking' kon komen. Op zijn Grieks-Oosters: de eenheid van Kruispasen en verrijzenispasen.

Concreter: de vrouw-met-bloedvloeïing is aan haar natuurlijke en buitennatuurlijke wezensvorm 'gestorven' en dankzij Jezus' dunamis

(goddelijke levenskracht) - via de aanraking - 'verrezen' d.w.z. haar bloedvloeïing eindigt (wordt 'niets') en haar bloedsysteem wordt, één met dat van Jezus, herschapen tot "een nieuw iets".

SOL14

Opm.: Het tegenstellingspaar "dood (niets)/leven (werkelijkheid)" behoort al tot de Voorbijbelse religies.

a. Als 'anankè', onbegrijpelijke noodzaak weegt de 'dood' - dat wat ten dode is opgeschreven zodra het begint te leven - in allerlei vormen - ziekten, ongelukken, sterven,-- bezetenheden e.d. - op al wat leeft vanuit de natuur (en haar gebeurlijke buitennatuurlijke (= paranormale) inslag).

Dit noodlotsaspect wordt schitterend geschetst in *A. Rivier, Etudes de littérature grecque*, Genève, Droz, 1975 (o.m. *Remarques sur le 'nécessaire' et la nécessité' chez Eschyle* (o.c., 163/194)).

b. Als proces "dood/verrijzenis" wordt dezelfde noodzaak prachtig uit de doeken gedaan door *W.B. Kristensen, Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, Amsterdam, 1947 (inzonderheid o.c., 231/290 (*Kringloop en totaliteit*)).

M.a.w.: Jezus knoopt aan bij wat reeds voor hem duidelijk was, nl. de mensheid onderworpen aan de onbegrijpelijke noodzaak van dood-en-leven-dat-weer-dood- wordt. Hij grijpt, indien de noodzakelijke en voldoende voorwaarden vervuld zijn (o.m. geloof), in vanuit de bovennatuur (die de natuur met haar buitennatuurlijke krachten eindeloos overtreft).

Daardoor vervallen magie en mystiek, die slechts de buitennatuurlijke inslag van de aan de noodzaak onderworpen natuur zijn, tot achterhaalde mythen.

Zelfs het bovennatuurlijke geloof - het echt Bijbels-Christelijke 'geloof', in zijn onderscheidbaarheid van het natuurlijke en buitennatuurlijke geloof - is een nieuwe schepping, d.i. een puur geschenk van God.

Slotsom: dat is de juiste duiding van de 'catharsis' (reiniging of zelfs 'bevrijding') die het Christendom invoert in de persoon en het werk van Jezus.

5.-- Trinitair leven.

O.c., 366. -- Volgens een beeldspraak van de Griekse kerkvaders (33/800) is de 'dunamis', de goddelijke en godgegeven levenskracht of 'macht', vergelijkbaar met de oerbron, waarvan de Vader "het geheimzinnige ontspringen" is, -- de Zoon de "opvangschaal" en de H. Geest "de uitstroming die in de schepping uitmondt". Het leven, voorrecht op uitsluitende wijze van de Drie-eenheid, vormt zodoende én de kosmos én de mensheid daarin om. Tot "iets nieuws".

De mirakels van Jezus (en zijn leerlingen) zijn daarvan de "opvallende tekens".

SOL15

Slotom. -- Het realisme.

Waar zit nu het 'realisme: d.i. het werkelijkheidsgeloof? Blijven wij bij Xav. Léon - Dufour's boek.

Volgens de evangelisten heeft Jezus daden gesteld die, in de ogen van zijn tijdgenoten, 'buitengewoon' ('extraordinaires') waren: genezingen, bezweringsen, verbazende effecten". (O.c.,11).

Gezien met de ogen van een huidig historicus (wetenschappelijk geschiedkundige) - o.c., 109/144 (*Le historien en quête de l' événement*) - luidt de vraag: "Welke waarde hebben de evangelische geschriften?". Het antwoord luidt: Jezus was in de ogen van de ooggetuigen "een wonderdoener". Dit is het globale waardeoordeel.

Wat betreft afzonderlijke 'perikopen' (stukjes evangelische tekst), lijkt de term 'waarschijnlijk' nog de houdbaarste. Inderdaad: het is mogelijk dat de vertellers sommige feiten onderling verwarren b.v. of eenzijdig weergeven. Wat dan in de evangelische teksten is gearriveerd.

Slotom: het realisme heeft een minimale basis.

De tekstuologische methodes.

Het werk onderscheidt drie groepen.

a.1.-- De dogmatische methode.

De methode der kerkvaders, -- inzonderheid St.-Augustinus van Tagaste (354/430),-- die reeds in, zijn tijd vaststelt dat de tekens - mirakels - in de kerk verdwenen zijn.

Samengevat: de scheppingskracht van God omvat een gewone ‘mirakelmacht’ - zo het feit dat de zon, voor zover geschapen door God, dagelijks op- en neergaat - en een buitengewone mirakelmacht, -- die der evangelische tekens.

Opm.-- Niet de tekst maar de feiten staan centraal.

a.2.-- De ‘kritische’ methode.

Ook hier: niet de tekst maar de feiten interesseren de ‘criticus’. De Verlicht-Rationalist, in de vorm van natuur- en geestes- of menswetenschappen, stelt vast dat de ‘miraculeuze’ feiten b.v. tegen de door de natuurwetenschappen vooropgestelde wetten indruisen. Zo o.m. B. de Spinoza (Sol. Kosm. 03). -- Waarop X. Léon - Dufour: niet van buiten uit, komt God in de natuurwetmatigheden tussen, maar van wel van binnenuit.

De ‘littéraire’ (versta: literatologische) methode.

Hier staat de tekst als tekst centraal. D.w.z.: de termen waarin gesproken en geschreven wordt, -- de verhalen met hun kenmerken, waarin over mirakels geschreven wordt, interesseren de tekstkundige. Zo o.m. let hij op de gemeenplaatsen van uit het Oude Testament reeds aan het werk.

SOL16

c.-- De hermeneutische methode.

Ook weer hier staat de tekst schijnbaar centraal. In feite staat het leven centraal: de lezer(es) van de mirakelverhalen leest vanuit het leven. Zo b.v.: “Wat kan ik met die verhalen aanvangen in mijn levenssituatie, hier en nu?”. Zo concreter:

a. de literatoloog zegt dat een ‘dunamis’ (levenskracht), aan het werk in ‘erga’ (werken, d.i. daden van Christus, o.m. zijn mirakels), in feite ‘semeia’, tekens (boodschappende entiteiten), behelst voor het feit dat de Vader, via de Zoon, Jezus, met medewerking van de H. Geest, “het rijk van God” sticht.

b. De hermeneutiker(in) stelt de vraag: “Geldt die boodschap ook nu nog, voor mij, hier en nu?”. Of nog: heden is er een groeiende belangstelling voor New Age (het Nieuwe Tijdperk), waarin magieën en mystieken allerhande weerom aan bod komen,-- ook in ‘ontwikkelde’ middens.

Als de vergelijking met de Romeins-Hellenistische ‘mirakels’ (denken wij aan Apollonios van Tuana (einde eerste eeuw na Chr.; Grieks Neopythagoreisch wonderdoener, waarin het laatantieke heidendom de tegenhanger van Christus zag)) of met de Joodse ‘exorcisten’ ons zegt dat ook de Heidenen en de Joden hun mirakels kenden, waarom dan niet ook de New-Agers (althans de ‘begaafden’)? Kan ik als gebeurlijk New-Ager iets aanvangen met de evangelische verhalen? E.d.m ..

Besluit. -- M.b.t. het realisme inzake mirakels van de evangeliën is het praktische ongeloof van de (louter natuurwetenschappelijk ingestelde) criticus dodelijk voor het realisme. En is de dogmatische methode een steun ervoor. En maakt de hermeneutiek(in) het realisme tot een levensvraag.

Het interpretationisme.

“Het gebeuren zelf (nl. van het mirakel) is onmisbaar. Maar het is slechts dat zonder hetwelk er geen duiding is. Het gebeuren zelf kan niet zelf gevat worden (“ne peut être étreint en lui-même”), alsof het uit zichzelf een betekenis had”. (o.c., 356).

Toegegeven dat de stellers van het werk deze uitspraak niet tenzij met voorbehoud doorzetten! Maar de zin klinkt onaannemelijk op zichzelf indien de feiten zelf geen betekenis hebben, dan komt de totaliteit van de betekenis van de duid(st)er. Waarin verschilt deze ‘interpretationistische’ stelling nog van een puur subjectivisme, waarin het autonome subject zichzelf als bron van alle zingeving vooropstelt?

SOL17

3. Soloviev’ s filosofisch ‘realisme’. (17/23).

De realistische duiding die wij hierboven zo-even uiteenzetten, geldt de Schrift wat betreft de mirakels van Christus, in de engere en ook in de bredere zin (die ‘bredere’ zin betreft b.v. de ‘wonderlijke’ gedaanteverandering van Jezus op de berg, waar hij zijn ‘aura’ (uitstralingssfeer) toonde, -- aura, die zicht- en tastbaar maakte zijn nieuwe levenskracht).

Nu richten wij onze aandacht op wat in en achter het ‘Christelijk’ realisme schuilgaat, nl. het Platonische realisme.

1. -- De reine nominalist.

Voor de reine nominalist zijn de termen van de mirakelverhalen - ‘dunamis’, reddende levenskracht, die aan het werk is in de ‘erga’, de

(miraculeuze) werken van Jezus, die, op hun beurt, gelden of bedoeld zijn althans als 'sêmeia', tekens, d.i. boodschappen of informatieve verwijzingen naar het feit dat de Vader (de oerbron), via de Zoon (Jezus), met medewerking van de H. Geest, de ten dode opgeschreven kosmos tot het 'eeuwige' leven (terug) roept, louter 'klanken' (in Middeleeuws Latijn: 'voces') of 'namen' (daarvandaan de term 'nomina', die 'nominalisme' geeft).

Wat de (semantische en pragmatische) betekenis zou kunnen zijn, moet nog streng onderzocht worden.

Indien zo'n nominalist daarenboven nog een wetenschappelijk gevormde is (vooral in de geest van het Verlichte Rationalisme), dan luidt zijn oordeel als volgt ongeveer: "De verhalen omtrent zgn. 'mirakels' bevatten veel te veel onmoderne, door de huidige vakwetenschappen niet-verifieerbare elementen - neem b.v. dat oncontroleerbare begrip 'dunamis' (levenskracht) - om nu nog, einde XX-ste eeuw, ernstig te kunnen opgenomen worden.

Misschien zijn dergelijke 'namen' of 'klanken' wel ooit vertaalbaar in louter wetenschappelijke termen - zo b.v. de term 'bezetenheid', die voor "psychiatrische kwaal" kan staan -. Het enige wat 'zeker' is, is al wat de huidige etnologie, -- natuur- en scheikunde, biologie, psychologie, sociologie, culturologie ons leert. De rest is 'lucht'.

2.-- De symboolfideïstische nominalist.

'Fideïsme' is eenzijdige benadrukking van de geloofsact als zingevende acte 'Symbool' (= zinnebeeld is al wat metafoor of metonymie is) zo staat b.v. 'levenskracht' voor de voor ieder modern mens begrijpelijke 'levenswil' of zoiets.

SOL18

Zo vertalen wij ook alle andere termen niet enkel van de wonderverhalen maar van alle evangelische teksten in termen van onze huidige Moderne of zelfs Postmoderne "religieuze ervaringen".

Opm.-- Wat aan het Modernisme, einde XIX-e en begin XX-ste eeuw., doet denken: ook de modernisten lazen de sacrale teksten vanuit de toenmalige "religieuze of geloofservaring".

Appl. model. -- Nemen wij de term 'geloof'

a. Dit woord - pistis, fides, geloof - had bij de schrijvers en de tijdgenoten (deze laatsten althans in groten getale) een welomschreven betekenis, zoals blijkt uit de hierboven verkort weergegeven studie inzake de wonderen van Jezus, nl. die van een bovennatuurlijk ontstane instemming met Gods aanbod aan heil in Jezus.

b. Dezelfde klank 'geloof' geeft in ons taalgebruik het vertrouwen weer in "een hogere macht" b.v. of zelfs in Jahweh (Jodendom) of Drie-eenheid (Christendom) of nog Allah (Islam), zoals wij gesecculariseerde mensen dit nog kunnen navoelen.

Of nemen wij de Jezusfiguur.

a. Voor de evangelisten was hij blijkbaar de 'kurios' (Lat.: dominus, de heer),-- mensgeworden Tweede Persoon der Drie-eenheid.

b. De term 'kurios', heer, is iets uit een ver verleden, toen er b.v. Antieke vorsten waren. Voor ons is Jezus eerst en vooral een uiterst invloedrijk en zelfs merkwaardig 'mens'. Of hij 'god' was of is (en meteen Tweede Persoon der Drie-eenheid), is voor ons, zelfs bij lezing van de Bijbelse teksten, volstrekt niet duidelijk. Wij laten dit dan ook in het midden.

Slotson. - Telt enkel onze huidige "religieuze ervaring". Zij biedt de werkelijkheidsgrond bij het lezen van de Bijbel. Als men wil: de Bijbelse termen zijn 'modellen' die ons informatie - indirecte weliswaar - verschaffen over ons 'origineel', onze geloofservaring. Zeg maar: de evangeliën bieden ons de 'zinnebeelden' (= modellen) waarin wij, zeer verwijderd in tijd en ruimte, onze eigen religie weerspiegeld zien.

Slotson. -- Toegegeven: ook dit is 'nominalisme'. Ook voor ons, 'gelovigen' van het huidige type, zijn de Bijbelse woorden 'klanken' ('nomina'), die geen eigen betekenis hebben, tenzij vanuit onze huidige religievorm. Wij leggen er zelf autonoom de betekenis in.

Dat is 'hermeneutiek', -- nominalistisch geduid. Maar wij verschillen van de 'reine' nominalisten, doordat wij niet de vakwetenschappelijke ervaring als 'origineel' nemen, maar een soort 'geloof'.

SOL19

3.-- De realist.

Hier zijn de boeken van het Nieuwe Testament - zoals overigens die van het Oude Testament - werken “die zeigen wie es eigentlich gewesen ist” (Leopold von Ranke (1795/1886; Duits historicus)).

Voor de realist “tonen de evangeliën hoe het eigenlijk geweest is”. Dit behelst twee dingen:

a. de aangehaalde feiten - zo b.v. de wonderen - zijn, principieel, echt gebeurde feiten en geen uitgevonden ‘verhalen’ (‘mythen’);

b. de ooggetuigen (de evangelisten inbegrepen) duiden de echt gebeurde feiten, principieel, juist.

Dit betekent niet dat er geen historiciteitsproblemen kunnen rijzen. -- Zo b.v. wordt grif toegegeven dat sommige détails - neem in de afzonderlijke verhalen van een wonder - voor kritische aanmerkingen vatbaar zijn. Maar de wezenskern wordt én echt gebeurd én juist geduid geacht.

Meer nog: de echt gebeurde en juist geduide wezenskern wordt, principieel, juist weergegeven in de teksten.

Slotson. -- Dit drievoudig ‘realisme’ wordt samengevat in de beroemde formule van Von Ranke: “zeigen wie es gewesen ist”.

M.a.w.: de ‘namen’ dekken **1.** Echt gebeurde feiten, **2.** juist geduid door de tijdgenoten, **3.** juist weergegeven door de evangelisten.

Zeker wanneer men de evangelische teksten met juist dezelfde normen behandelt als de profane teksten uit dezelfde periode. Wat uit een of ander nominalistisch vooroordeel wel meer voorvalt, is dat men veel strenger normen aanlegt als het sacrale teksten betreft.

Met als onvermijdelijk resultaat: die teksten zijn drievoudig beneden hun peil:

1. de feiten zijn niet echt (of niet bewezen of bewijsbaar);
2. zij zijn niet juist geduid (zo b.v. zijn zij in feite ‘mythen’);
3. zij zijn niet juist weergegeven.

Het toetsingsprobleem.

De realist geeft toe dat ook hij niet de onmiddellijke ooggetuige is van de feiten. Maar er is het volgende. --

a. Er zijn zonder twijfel ook nog heden wonderen (genezingen, bezwerings b.v.).

b. Zij vertonen een duidelijke analogie met de evangelische wonderen (ook al is er soms groot verschil).

De redenering luidt: indien heden dergelijke fenomenen nog vaststelbaar, ja, op ernstige wijze controleerbaar zijn, dan worden de evangelische fenomenen van analoge aard indirect toegankelijk.

Beweren dat er “hoegenaamd geen” echt waardeoordeel over te vellen is, houdt niet stand.

SOL20

Het besluit. -- Wat de evangelisten vertellen - op hun eigentijdse wijze, die zeker niet de stijl van de huidige of zelfs Antieke geschiedenisschrijvers is (denken wij aan Thoeukudides van Athene (-465/-395: steller van De Peloponnesische oorlog, een werk dat uitzonderlijk nauwkeurig te werk gaat) - , is een theofanie, d.i. het feit dat God - de Drie-ene God dan nog wel - zich openbaart in en rond de persoon van Jezus. Niet het minst in zijn wonderen.

4.-- De Oosters-Russische realist.

Laten wij een fijn kenner aan het woord: “Theofanie of epifanie betekent de genadevolle openbaring van God als de oerbron (‘Urquelle’) van de vergoddelijking en als aanvang van een nieuwe schepping in de ‘doxa’ (Lat.: gloria, heerlijkheid) van de Heer.

Het epifanisch aspect is aan het werk in de ganse heilsgeschiedenis, maar komt tot zijn grondigste verwezenlijking in de menswording en in de verlossing van de kurios (Heer, Jezus als verheerlijkte Godmens) en dit tot aan de parousie (**opm.:** goddelijke epifanie, vooral op het einde der tijden) die de voleinding van de theofanie uitmaakt. (*J. Tyciak, Heilige Theophanie (Kultgedanken des Morgenlandes)*, Trier, Paulinus, 1959, 7).

Opm. -- Voor wie met de Oosters-Russische religie en inzonderheid Christendom vertrouwd is, is iedere verdere uitleg overbodig. Helaas! In het Westen van Europa is men er verre van die termen juist te verstaan. Dit, onder de invloed van twee enkel in het Westen erg actieve cultuurrevoluties:

a. de Middeleeuwse Scholastiek, die, ofschoon nog levend van Platonisch-ideatieve resten, toch substantieel Aristotelisch denkt (en zijn ‘rationalisme’ hersticht);

b. de Moderne Verlichting met haar Rationalisme.

Deze beide cultuurrevoluties hebben wel een weerslag gehad in Rusland en de Byzantijns-Oosterse wereld, maar drongen nooit substantieel door tot de ziel. Deze bleef fundamenteel Antiek. En platonizerend.

De liturgische ideatie. -- “Wanneer wij willen weten wat de Oosterse Kerk is, vragen wij dat dan aan haar liturgie.

In al haar aangrijpende zinnebeelden en beelden, woorden en handelingen ziet de Oosterse Kerk een heerlijke theofanie: God toont zich aan de mens, komt bij hem binnen, heiligt hem, vormt hem om, maakt hem godgelijk.

Wat hier op aarde geschiedt, is een werkelijke afbeelding van het hemelse oerbeeld (‘Urbild’; versta: toonbeeld).

SOL21

De liturgie op aarde is een ‘icoon’ (‘eine Ikon’; de platoniserende term voor ‘afbeelding’) van de hemelliturgie:

a. verheerlijking (**opm.**: hier in de zin van ‘lofprijzing’) van de Allerheiligste, ongedeelde (**opm.** ofschoon drie ‘personen’, toch één natuur) Drie-eenheid door de mens;

b. die een ‘beeld’ (‘Bild’) van dezelfde Drie-eenheid geworden is.

Treden wij een Oosterse kerk binnen b.v., dan komt het gevoel op: “Hier gaat men God tegemoet; God ontmoeten wij. (...)”. (*J. Casper, Weltverklärung im liturgischen Geiste der Ostkirche*, Freiburg i. Br., Herder, 1939, 1).

Opm. -- Josef Casper is een uitmuntend kenner van de Oosters-Byzantijnse cultuur.

Casper, o.c., 5, gaat verder: “De Oosterse Kerk is de bewaarplaats van het christelijk realisme (‘realismus’). Zij leeft uit de mysteriën (**opm.** hier: tekens die Gods werking tegenwoordig stellen). (...) Zij beseft het: sedert de dag dat de Logos (**opm.** het Johanneïsche woord voor Jezus als heelaardsheid) ‘vlees’ (**opm.** armzalige mensheid) heeft aangenomen, adelde hij de menselijke natuur, is de wereld ‘verheerlijkt’. (**opm.**: hier in de zin van “deelachtig aan Gods heerlijkheid, d.i. levenskracht als macht”) vergoddelijkt. (...).

De liturgie, nu, is de zich steevast doorzettende ‘incarnatie’ (menswording) - **opm.** hier in de metaforische zin - van de Zoon van God. -- Dat is het

oerchristelijke realisme (“der urchristliche Realismus”) van de Oosterse Kerk: omvorming van de wereld, vergoddelijking van de mens.

Westers rationalisme, in de vorm van een “God-wereld”-theologie is haar vreemd. Hier situeert zich wel het grondigste onderscheid tussen het meer ethisch-juristisch (**opm.:** ‘juristisch’, d.i. wat graag het kerkelijk wetboek hanteert) denkend Westen en het Christelijke Oosten. Het streven van de Oosterse Kerk, -- haar gebed en haar vieren is Godsontmoeting (‘Gottbegegnung’).

Opm.-- De tegenstelling is hier door Casper zeker wat vergroot tegenover de werkelijkheid. Maar zeker is ook dat - wat de verschillende ‘ziel’ en ‘tendens’ betreft - de kerk in het Westen veel seculairder, veel meer verwereldlijkt is dan de kerk in het Oosten. Met de gevolgen vandien, natuurlijk, voor de hele cultuur.

De verering van het evangelieboek.

Eén van de beste middelen om als Westerling het verschil met de Russen, inzake liturgie b.v., te vatten is de beleving van het evangelieboek.

SOL22

Daarbij blijkt wat men zou kunnen noemen “een materialiserende symboliek” : onzichtbare gegevens zoals de verheerlijkte Christus worden a.h.w. sacraal vereenzelvigd en zicht- en tastbaar tegenwoordig gesteld in stoffelijke werkelijkheden. Een soort metonymisch denken is hier aan het werk: zo is de evangelietekst a.h.w. Diegene wiens woord erin opgeschreven staat.

Wij laten Casper aan het woord, o.c., 163f..

Op zeker ogenblik van de “goddelijke liturgie” (d.i. wat wij misviering heten) gaat de koningsdeur van de ikonostasis (de wand binnen de kerk met iconen) open. Want Hij die de gelovigen de hemelse heerlijkheid heeft beloofd, Christus als ‘kurios’, verrezen Heer, wil zijn intrede doen. (...).

Priester en diaken nemen “het heilige evangelieboek” en dragen het in diepe eerbied alsof zij de kurios, Christus zelf, op de handen dragen. (...) Christus, de Heer, is meteen op mysterieuze wijze te midden van zijn volk ‘verschenen’ (...). De priester kust op zeker ogenblik, “het heilige evangelieboek”: deze kus geldt Hem, de Heer. (...) De diaken heft het evangelieboek omhoog en roept: “wijsheid! staat recht”. (...).

Bij deze oproep denkt de Oosterse Kerk aan Christus, de ongeschapen sofia, wijsheid.

a. in geringheid kwam die heilige Wijsheid, de oereeuwige Logos van de Vader, op deze wereld.

b. in heerlijkheid steeg zij op, hemelse hoogten in, -- tot de troon van genade en macht. -- Zo komt de diaken (...) met het evangelieboek binnen (...).

Opm.-- Twee kenmerken komen naar voren:

- 1.** een zeer ontwikkelde aanvoeling van en zin voor het heilige,
- 2.** een behoefte om dat 'heilige' te 'materialiseren' in tastbare dingen zoals het evangelieboek.

Deze materialisering van het heilige is typisch voor het Russisch-Oosters realisme: dat 'realisme' is 'theoria', dwars doorheen de materiële wereld 'zien', èn tegelijk het onzichtbare dat dankzij die theoria zich toont, in materiële vormen zicht- en tastbaar maken.

Zo is het heilige tweemaal 'werkelijk':

- 1.** vooreerst op zichzelf, dankzij 'theoria', doorzicht (wat Platonisch is), en
- 2.** daarna (of liever: tegelijkertijd) verzinnebeeld in tast- en zichtbare dingen, dankzij een soort vereenzelviging van het onzichtbare en het zichtbare.

Opm.-- Zoals Platonische filosofie niet denkbaar is zonder 'sofiologie' (wijsheids-leer), zo ook deze liturgie.

SOL23

Het dramaturgisch aspect.

De theofanie of zelfopenbaring van de Drie-eenheid in het heilsdrama van Jezus wordt, onder de 'gedaanten' de liturgie eigen, zichtbaar tegenwoordig gesteld.

Niet enkel b.v. het evangelieboek bevat zo'n tegenwoordigstelling. Denken wij aan de processievormige "blijde intrede" (= epifanie) van Jezus. -- *J. Tyciak, Heilige Theophanie*, 42, licht dit aspect toe.

- 1.** Altaardienaars voorop, -- priester en diaken, met de "heilige gaven" in de handen: zo verloopt de 'processie' doorheen de kerk.

2. Kijk nu hoe de Oosterse christen daar tegenaan kijkt. “De processie komt over als een grote dramatische scène uit de Apocalyps (*opm.*: het boek der openbaring)”.

Wij zagen dat Platon's dialogen stuk voor stuk drama's zijn waarin het doorkomen van ideeën in de loop van een logische dialoog letterlijk ‘gespeeld’ wordt.

Iets analoogs is de Oosters-Christelijke liturgie. “Niet enkel slechts in de zin van een rein ‘spel’ en ‘afbeelding’ (van het apocalyptische gebeuren), alsof ergens boven, in de ontoegankelijke wereld, de hemelse liturgie (...) zich afspeelde, terwijl wij, hierbeneden, een namaaksel voltrekken!

Veeleer leeft hier het religieuze realisme van de mysteriënwereld”, aldus Tyciak. Het mysterie van de eredienst (het ‘cultusmysterie’) is niet enkel een zinnebeeld (in de nominalistische zin): het is de heilsdaad van Jezus zelf zicht- en tastbaar (‘materieel’) tegenwoordig gesteld. Zoals de Oosterse icoon, b.v., die de gedaanteverandering van Jezus weergeeft, in de vorm van een ‘mustèrion’, materiële uitbeelding van een gewijd gebeuren, het weergegevene - hier het feit dat Jezus aan zijn drie twijfelende leerlingen voor zijn passie zijn ware uitstraling of ‘aura’ toont - zicht- en tastbaar tegenwoordig stelt. Zoals het verkondigde woord een ‘mysterie’ is: het is Jezus’ verkondiging zicht- en tastbaar tegenwoordig gesteld in persoon en taal van de verkondigende.

Slotom. -- “Zoals de ziener - de apostel Johannes - van de Apocalyps werkelijkheden ziet (en niet enkel zinnebeelden), zo is ook het eredienstdrama zinnebeeldig (door de materiële uitbeelding) en ‘werkelijk’ (als tegenwoordig stelling van wat verzinnebeeld wordt) tegelijk”. Aldus weerom Tyciak.

Mysterieleer. -- Odo Casel e.a. hebben dit aspect hier in het Westen goed begrepen: ‘mysterie’ is via materiële dingen tegenwoordig stellen.

SOL24

4. Soloviev's aardgebondenheid. (24/32).

‘Chthonische’ (naar het Antieke Grieks ‘chthon’, aarde) of ‘tellurische’ (naar het Latijn ‘tellus’, aarde) religie. Zo heet dat.

‘Kosmische’ religie ook. M.a.w.: de kosmos wordt intensief betrokken in de sacrale sfeer (d.i. de sfeer van al wat ‘gewijd’ of ‘heilig’ is). Het is daarbij zo dat

het heilige, resp. het goddelijke zicht- en tastbaar tegenwoordig is of tegenwoordig gesteld wordt. M.a.w.: telkens weer dat realisme.

Om te beginnen de siderale wereld (de wereld voor zover bestaande uit hemellichamen). -- “Zelfs de natuur wordt, bij de Russische schrijvers, zinnebeeldig en als verheerlijkt (**opm.:** aan Christus’ verrijzenisheerlijkheid deelachtig) opgenomen.

De wijsheid van de steppe, de indrukwekkende zich over de aarde welvende hemel, de stilte van de ademende nacht, het diamanten gefonkel van de grote lichten aan het uitspansel”. (J. Tyciak, *Morgenländische Mystik*, 41).

Opm.: -- De godsdienstwetenschap stelt deze siderale zijde van religie vast overal: M. Eliade, *Traité d’histoire des religions*, Paris, 1953, 47/116 (*Le ciel: dieux ouraniens, rites et symboles célestes*); 117/141 (*Le soleil et les cultes solaires*)’ 142/167 (*La lune et la mystique lunaire*), -- al deze hoofdstukken van deze eminente godsdienstwetenschapper getuigen ervan.

De Aardmoeder.

Bibl. st.: C.J. Bleeker, *De moedergodin in de oudheid*, Den Haag, 1960 (vrl. o.c., 21/35 (Moeder Aarde);

G. De Schrijver, *Pachamama (Moeder Aarde en de strijd om democratische rechten in Peru)*, in: *Streven* 54 (1986): 3 (dec.), 223/236 (over de verering van Moeder Aarde in Peru en de weerslag op de politiek);

M. Stone, *Eens was god als vrouw belichaamd*, Katwijk, Servire, 1979.

T. Spidlik, *Les grands mystiques russes*, 339, zegt: “In de zagovory, ritmische magische formules, wordt soms Christus tegelijk met “de vochtige aarde” aangeroepen”.

Opm.: -- Overal waar het Bijbelse Christendom zich bij de gewone mens heeft ingeplant - op koloniale wijze of vrij - is de heidense infrastructuur steeds op de ene of andere wijze blijven voortleven.

Spidlik, o.c., 369/381 (*La terre et le peuple*) geeft ons schetsmatig een inzicht daarin wat betreft het land waar Soloviev in geleefd heeft.

SOL25

Spidlik begint met te onderstrepen hoe Heidens dit aardgebonden aspect wel is: “Hoe dikwijls benadrukken de Kerkvaders (33/800) de waardigheid van de mens door te zeggen dat de mens, naar het toonbeeld van God, “de vorst van het heelal” is “.

Inderdaad: de Bijbelse theofanie richt zich in hoofdzaak tegen de “onverstaanbare noodzaak” (Sol. Kosm. 14) die zo typisch is voor de niet-Bijbelse wereld en de karakteristieke ‘onderworpenheid’ van al diegenen die niets anders kennen.

Doch luisteren wij naar Spidlik waar hij de Aardmoederverering typeert. Een soort “aardgebonden mysticisme” bij heel wat Russen doet hen “de vochtige aarde” vereren: zij wordt vaak als een levende persoon aangeroepen dankzij wie het volk dat ze bewoont, het kenmerk van de ‘goddelijkheid’ (**opm.:** in de Heidense zin van dat woord) in zich draagt”. (O.c., 370).

Zo voelt de gewone Russische traditionele boer zich - niet de vorst van het heelal maar - “de geringe zoon van de aarde”.

Voor hem is de aarde een liefdevolle moeder die haar kinderen liefheeft.

a. Zij is, vooreerst, een onuitputtelijke bron van kracht en gezondheid: zij brengt de planten voort die mensenkwalen genezen en zelf geneest zij, mettertijd, alle misrekeningen.

b. In tijden van tegenspoed weent zij met hen over hun lot; zij lijdt met degenen die lijden.

De reine schoot der aarde.

Een welomschreven besef van te cultiveren ‘reinheid’ - in geweten en ook in hygiëne - loopt met de aardgebondenheid ineen.

a. De reine mens treft na de dood de eeuwige rust in de aardschoot aan.

b. De onreine mens, echter, wordt door die reinheid eisende schoot der aarde geweigerd: zo de magiër(in) die zich aan Satan overlevert; zo degenen die door hun ouders vogelvrij verklaard werden; zo tenslotte wie uit de kerk gebannen werd.

Opm.. -- Dit bewijst dat deze Heidense rest wel degelijk én op zichzelf een moraal behelst én daarenboven enigszins gekerstend werd. Typisch “volks religie”. De vochtige aarde is ‘rein’, want ‘heilig’ en dus ‘onschendbaar’!

De zonde tegen de aarde.

Wie tegen Gods wet - de decaloog (Tien Geboden b.v.) - in leeft, “bezoedelt de aarde”. Zo o.m. door liederlijke vloekwoorden.

Een oud predikantenboek zegt dat dergelijke onzedige woorden eerst de H. Maria, de Moeder van God, dan de eigen moeder aan wie men het leven dankt, en tenslotte “Moeder Aarde” beledigen.

SOL26

Deze Aardmoeder komt door in het geweten; zelfs de geheimste inbreuken op de moraal lokken de kwelling van de wroeging uit, doordat de aarde alle fouten waarneemt.

De belijdenis der zonden.

Wat zo-even gezegd werd, verklaart dat mensen aan de Aardmoeder hun fouten ‘opbiechten’. Gebeurlijk voor de kerkelijke biecht vraagt men vergiffenis = aan de zon, de maan, de sterren (**opm.:** de siderale natuur), = aan de dageraad en de donkere nachten, = aan regen en wind, = aan de Aardmoeder:

“Ik smeeek u, vochtige aarde, die mijn voedster zijt, -- ik vraag u, -- ik, armzalige, niet wel wijze zondaar/zondares, mij te willen vergeven dat ik u met de voeten betreden heb, met de handen u geslagen, met de ogen u bekeken,-- dat ik op u gespuwd heb.-- Vergeef mij, geliefde moeder, in de naam van Christus de Verlosser en van zijn heilige Moeder, de Heilige Moeder van God, alsook van de heilige Elias, de zeer wijze profeet”.

Opm.: -- Weerom:

a. de onderlaag is kosmisch Heidendom;

b. de bovenlaag van dergelijke religie is Christocentrisch Bijbelgeloof.

Beoordeling: -- Spidlik noteert dat o.m. bij *Dostojewski* en *Ivanov* deze kosmische religie sterk doorkomt. -- In de roman *De gebroeders Karamazov* b.v. beschrijft Dostojewski hoe de jonge Aliosja de aarde kust “die door talloze zonden beledigd werd”, terwijl hij belooft ze lief te hebben “tot in alle eeuwigheid”.

Nu, Dostojewski, intiem bevriend met Soloviev, was een ontwikkeld Christen. Zoals Spidlik zelf daaraan toevoegt: een diep christelijke idee komt door in deze Aardmoederreligie.

Met name: de zonde is nooit een louter individueel fenomeen, aangezien, om reden van de intieme kosmische samenhang van alle dingen (denk aan wat wij zeiden over Soloviev's mystiek, Sol. Kosm. 06v.), de hele schepping erdoor benadeeld wordt.

Voor ons, Westerlingen, met ons soms zeer individualistisch geweten, komt zoiets wellicht onverwacht over. Toch lijkt het ons dat Spidlik gelijk heeft: om reden van geheimzinnige - sommigen zeggen: 'occulte' - verbanden beschadigt zelfs de allerindividueelste zonde het geheel waarin zij zich onvermijdelijk situeert.

Dit behelst nu weer niet dat de Archaïsch-Primitieve praxis die 'tellurisme' heet, ... voor ons, 'ontwikkelden', de juiste weg is.

SOL27

De plantennatuur.

'Fusis', natuur, omvat ook, behalve de Aardmoeder, haar plantenrijkdom, zoals reeds zo-even gezegd.

Gods grenzeloze levenskracht of 'dunamis' op zijn Grieks toont zich zicht- en tastbaar in de planten. Ook: zoals *J. Casper, Weltverklärung*, 102f., zegt, viert de Oosterse Kerk Pinksteren, zoals de Roomse liturgie, als de afwerking van het Paasdrama. Want de Vader, de Oerbron, in samenwerking met de 'kurios', de Verheerlijkte Jezus, zendt de H. Geest met zijn gaven.

Wanneer dit heilsfeit herdacht - beter: liturgisch tegenwoordig gesteld - wordt, versiert men in de Oosterse Kerk de woningen met vers groen (het zinnebeeld van het eeuwigdurende leven) en met bloemen en kruiden (de zinnebeelden van de nooit verwelkende krans der godgegeven genade).

Opm.: Pinksteren is niet zonder verband met een Joodse viering: ooit gaf in een merkwaardige theofanie Jahweh - in vuur, bliksem en donder (**opm.:** kosmische fenomenen) - de wet. Het was juist de tijd dat de omgeving van de Sinaïberg vol groene planten stond. De Joden versierden, ter herinnering daaraan, de woningen met groene bladeren, bloemen en kruiden (denk aan het Loofhuttenfeest).

Casper: de gelovigen dragen de eerste gaven van de vroege zomer, gedurende de Pinksterliturgie, in de handen om ze "als eerstelingen" aan God aan te bieden (waardoor betekend wordt dat de levenskracht in de bladeren,

bloemen en kruiden Gods eigen levenskracht tegenwoordig stelt, -- wat erkend wordt in de offergave ervan).

Opm.: -- *Een monnik van de Oosterse Kerk, Het Jezusgebed*, Nijmegen / Brugge, 1976, 24v., legt dit schitterend uit.

Zoals wellicht geweten, bidt een traditie in het Oosten door de naam Jezus uit te spreken (= het Jezusgebed). Men spreekt het o.m. uit over de dingen uit de natuur - steen, -- zee en land,-- boom, bloem, vrucht -.

Steller zegt daarbij wat volgt.

A. Wij beschouwen de natuur en het heelal als het werk van de Schepper: “Jahweh schiep hemel en aarde” (*Psalm 134:3*). Meer nog: de natuur kan gezien worden als “het zichtbare teken van de onzichtbare goddelijke schoonheid: “De hemelen verkondigen Gods heerlijkheid” (*Psalm 19:1*); “Zie de lelies op het veld” (*Matth. 6:28*).

B. Deze natuurduiding is maar een begin. De scheppende aanwezigheid van God is in altijddurende beweging. Met als gevolg dat de hele kosmos mede in beweging is,-- onophoudelijk.

SOL28

Meer nog: één van de grote, ja, de grootste veranderingen is de menswording van Christus: “De hele schepping zucht en kreunt in barensweeën” (*Rom. 8:22*), totdat zij “bevrijd zal worden van de slavernij der vergankelijkheid om deelachtig te worden aan de vrijheid van de heerlijkheid van de kinderen van God” (*Rom. 8:21*).

M.a.w.: heel de levenloze wereld is mede opgenomen in een beweging naar Christus toe. Of nog: alle dingen komen samen in de menswording van Christus. Met name: de natuurelementen alsook de producten der aarde - steen en hout, water en olie, koren en wijn - veranderen van betekenis. Zij worden zinnebeelden en dragers van genade.

Opm.:-- De Oosterse monnik gaat nog verder: op mysterieuze wijze - zegt hij - spreekt de hele schepping de heilige naam ‘Jezus’ uit. Hij verwijst daarbij naar een uit zijn context gehaalde, louter zinnebeeldig bedoelde zin van Jezus: “Ik zeg u: indien zij zwijgen, dan zullen de stenen roepen”. Letterlijk zegt de monnik: “Het is het uitleggen van deze ‘naam’ dat de Christen in de natuur moet beluisteren”. --

Opm.: Wij halen dit korte paragraafje aan om weer eens aan te tonen tot welke natuurervaring een Oosters-christelijke mystiek komen kan. Immers, het is zo'n mystiek die ook de zeer mystisch aangelegde Soloviev bezielde.

Luisteren wij nu naar de echte natuurfilosofie van de monnik. Door de naam 'Jezus' uit te spreken over natuurdingen - een steen of boom, een vrucht of bloem, de zee of een landschap of wat ook -, brengt degene die gelooft - merk op hoe het geloof centraal staat - , het geheim van deze dingen aan het licht.

Opm.: Wat in andere teksten duidelijker gezegd wordt, wordt hier voorondersteld:

a. er is eerst de natuurlijke (en gebeurlijk buitennatuurlijke) infrastructuur der natuurdingen: zij zijn steen, boom, wat ook;

b. er is, sedert de dag dat Jezus in de schoot van Maria, de Moeder van God, mens werd, een bovennatuur in de natuurdingen zelf aanwezig: de goddelijke Logos, heelalwijsheid, die Jezus als Tweede Persoon der Drie-eenheid is, is op een ons natuurlijk en buitennatuurlijk vermogen te boven gaande wijze aanwezig en actief,-- met het oog op de Laatste Dag der geschiedenis, die klaar en duidelijk zal maken wat het vergoddelijkingsproces dat aan de gang is, ook in de materiële kosmos, werkelijk betekent en bewerkt.

SOL29

Opm.: De vraag rijst: "Duidt de monnik in kwestie de Paulinische tekst - *Rom. 8:19/24* - juist?".

Steunen wij weer op *La Bible de Jérusalem*, -1636, n. d.

De stoffelijke wereld - zegt men daar - is voor de mens bestemd. Hij deelt dan ook in het lot van die mens.

a. *Genesis 3:17* zegt ons dat de zonde van de mensheid een vloek behelst. In die vloek, d.i. onderworpenheid aan de onbegrijpelijk noodzaak die de zondeval behelst, deelt de hele natuur. Dit komt neer op een 'ijdelheid' (d.i. een schijnwerkelijkheid) - met geweld aan de natuur opgedrongen - die zowel ethisch als louter fysisch is.

b. *Rom 8:21, 23*, zegt ons dat zelfs het stoffelijke lichaam van de mens tot een verheerlijkte, versta: vergoddelijkte, toestand bestemd is, sedert de verheerlijking van Jezus' lichaam.

Meteen is de hele stoffelijke werkelijkheid, de biotoop van de mens, aan vergoddelijking toe: zij zal (en dit is al op mysterieuze wijze, onzichtbaar grotendeels, werkelijk) delen in de "vrijheid eigen aan de verheerlijkte (vergoddelijkte) toestand".

Besluit: De monnik duidt wel degelijk juist.

Indien, bij ons, dergelijke uitspraken verwondering wekken, dan ligt de uitleg voor de hand: wij, Westerlingen, leven van een tweevoudige cultuurrevolutie, die ons van de Bijbelse wereld vervreemdde: de rationele Middeleeuwse Scholastiek en nog meer en grondiger het rationalisme der Verlichte geesten.

Wat de traditionele Russen en Oosterlingen ons steevast verwijten, is dat wij in "compartimenten denken": hier de natuur (met gebeurlijk de buitennatuur), daar de bovennatuur. Dat heten zij wel eens "de analytische mentaliteit van het Westen".

Bibl. opm.: Dat met de plantennatuur en haar sacrale (Heidense of Christelijke) betekenis wel degelijk universeel is, toont ons weer *M.Eliade, Traité d'hist.d.religions*, 168/231 (*Les eaux et le symbolisme aquatique*), -- 232/284 (*La végétation (Symboles et rites de renouvellement)*), -- 285/314 (*L'agriculteur et les cultes de fertilité*).

M.b.t. de Bijbelse fytotherapie (genezing d.m.v. kruiden):

M. de Waal, Geneeskruiden in de Bijbel, Amsterdam, Schors, s.d.;

Daan Smit, Planten uit de Bijbel (Hun herkomst en hun gebruik door de eeuwen heen) (Een gids voor het kweken), Amsterdam, 1990 (met mooie foto's).

SOL30

De dierennatuur.

De natuur omvat anorganische (levenloze), plantaardige werkelijkheid. Zij behelst ook dierlijk leven. -- Ook deze laag in de biologische wereld is betrokken in het universele vergoddelijkingsproces, sedert, in de maagdelijke schoot van Maria, God de Zoon mens werd. -- Wij luisteren weerom naar onze Oosterse monnik.

Het Jezusgebed, 25v..

“Ook de wereld van de levende wezens moet door ons worden omgevormd”.
-- Ziedaar het motto. -- Nu de toelichting.

a. Wij gelijken op Adam (en Eva): hij gaf ooit, in het Paradijs, de naam aan alle dieren.

Opm.: -- Voor ons, Westerlingen, is die ‘naam’ meestal een nominalistisch geval. Voor de monnik is hij sacraal-realistisch: de ‘naam’ is het wezen zelf der dingen voor zover in een of andere menselijke klank aanduidbaar. Alle Premoderne culturen gaan ervan uit dat zo’n geduide naam dermate ‘oproept’ dat het uitspreken - ja, het louter innerlijke prevelen - ervan de erdoor aangeduide zaak zelf aanwezig stelt.

“Toen vormde Jahweh - God uit klei alle dieren op het land en alle vogels prevelen -n voerde ze naar “de mens” om te zien hoe hij ze zou noemen” (*Genesis 2:19*).

b. Wanneer wij, Christenen, over de dieren de naam ‘Jezus’ uitspreken, geven wij ze hun “oorspronkelijke waardigheid” - wij vergeten ze zo gemakkelijk, die oorspronkelijke waardigheid - terug. Zij zijn nl. levende wezens, door God in Jezus en voor Jezus geschapen en in leven gehouden. -- Aldus letterlijk de enigszins verwarrende taal van de monnik die geen geboren prof is.

Opm.: -- Het komt hierop neer:

a. de schepping gaf ook de dieren, met de levenloze dingen en met de levende planten, een goddelijke levenskracht, die én natuurlijk én gebeurlijk buitennatuurlijk is;

b. sedert de menswording in de schoot van Maria, de Moeder van God, is het wezen van de dingen, planten, dieren rechtstreeks betrokken in het vergoddelijkings-proces door Jezus ingezet. Een zuiver boven natuur en buitennatuur uitgaande ‘energie’ -- dezelfde, mutatis mutandis, als die welke Jezus gedurende de korte gedaanteverandering op de berg toonde -- werkt, indien wij ze nodig hebben, ook in levenloze dingen, ook in planten, ook in dieren.

Dit verklaart de voor ons, Westerlingen, verwonderlijke hang van sacraal denkende culturen om steeds maar in alles God, Drie-eenheid of Jezus te zien.

Ter toelichting zegt de monnik: "Toen Jezus veertig dagen in de woestijn verbleef, "vertoefde Hij onder de dieren" (*Mark. 1 :13*). Wij weten niet wat er toen gebeurd is, maar wij kunnen er zeker van zijn dat daar alle levende wezens onder zijn invloed gekomen zijn.

Zelf zegt Hij van de mussen dat "geen enkele daarvan door God vergeten wordt" (*Luk. 12:6*).

Opm.: -- Woeste streken, waar b.v. enkel dieren huizen, golden in de toenmalige culturen, althans in religieuze en/of occulte middens als bijzonder 'demonisch', ja, Satanisch.

Overigens: uitgerekend daar komt Satan Jezus bekoren. Ook: sommige Bijbelteksten, vooral apocalyptische (d.i. de rampen van de eindtijd betreffende), gewagen van een "rijk der dieren" - in tegenstelling tot "het rijk van de mensenzoon".

Versta: degene die van menselijke afkomst is en dus een 'natuur' vertoont die die van een mens is -- : het zou wel kunnen dat het verblijf van Jezus, die uitdrukkelijk zichzelf als de 'mensenzoon' van de profeet Daniël betitelt, rechtstreeks daarmee in verband staat.

Indien deze 'apocalyptische' duiding van Jezus contact met de dierenwereld van de woeste streek waar hij verbleef, juist is, dan versterkt dit nog de duiding van onze oosterse monnik: Jezus' beïnvloeding van de woestijndieren zou dan een 'bezwerende' en bevrijdende beïnvloeding zijn in een veel sterkere graad.

Inderdaad: de hele Bijbel zegt dat de stichting van het rijk van God - de vergoddelijking - begint met de afrekening met de satanische machten.

De mensennatuur.

Het Jezusgebed, 26/28. -- De Oosterse monnik licht als volgt toe.

1.-- De verschijningen van de verheerlijkte Jezus.

De verrezen Jezus verscheen verschillende keren aan zijn leerlingen in "een gedaante": een gedaante dan nog die hun verwondering wekte. Zo *Mark. 16:22*: "Daarna verscheen Hij hun in een andere gedaante". De gedaante van een reiziger op weg naar Emmaüs, die van een tuinman bij het graf, die van een vreemdeling op de oever van het meer.

2.-- De duiding.

“Het was telkens de gedaante van een gewoon mens zoals wij ze ook dagelijks ontmoeten. Hiermee benadrukte Jezus een belangrijk aspect van zijn tegenwoordigheid, nl. in alle mensen. Zo bewerk stellig de Hij wat Hij had geleerd: “Ik was hongerig, en gij geeft Mij te eten. Ik was dorstig, en gij geeft Mij te drinken (...), -- zonder kleren, en gij kleetde Mij, -- ziek, en gij bezocht Mij; -- gevangen, en gij bezocht Mij.-- Wat gij aan de minsten onder mijn broeders gedaan hebt, dat hebt gij aan Mij gedaan” (Matth. 25: 35/36, 40).

SOL32

Actualisering

Deze Oosters-realistische duiding van Jezus aanwezigheid contrasteert fel met onze nominalistische opvatting terzake: wij “denken aan” Jezus n.a.v. een medemens, wiens ‘gelaat’ wij ontmoeten; de monnik weet zich - materieel - direct - geconfronteerd met iets van Jezus in ieder medemens (het effect van de menswording in de schoot van Maria).

Zegt de tekst: “Jezus verschijnt ons in onze dagen in de gelaatstrekken van mannen en vrouwen. Inderdaad: deze menselijke vorm is nu de enige waarin iedereen naar believen - elk ogenblik en op iedere plaats - het gelaat van onze Heer kan herkennen”.

Het ‘mystiek’ lichaam van Jezus.

Wat verder: “Mannen en vrouwen, -- zij zijn het vlees en de beenderen, de handen en de voeten, de doorstoken zijde van Christus, -- zijn mystiek lichaam. In hen kunnen wij de werkelijkheid ervaren van de verrijzenis, de werkelijke tegenwoordigheid - zonder deze nochtans te vereenzelvigen met zijn wezenheid - van onze Heer Jezus”.

Opm.: -- De term “mystisch lichaam” van Christus is een theologische term: ieder mens, althans voor zover hij/zij zich niet volstrekt afsluit van Jezus’ openbaring, is ergens, mysterieus, “Christus nog eens”.

Opm.: -- De monnik sluit daaraan weerom zijn Jezusgebed aan: “De naam ‘Jezus’ is een concreet en krachtig middel om de mensen te ‘zien’ - denk aan de Platonische theoria, een ‘zien’ dat dwars doorheen de verschijningswijzen kijkt - in hun verborgen en meest innerlijke werkelijkheid. (...).

Wij moeten over hen/haar allen de naam ‘Jezus’ uitspreken, want dat is hun/haar echte naam. (...). In vele van deze mannen en vrouwen - in de boze en misdadige - is Jezus geboeid. Bevrijd Hem door Hem in hen/haar te

erkennen en te eren. Iedereen zal ons als omgevormd en getransfigureerd (**opm.**: als Jezus “van gedaante veranderd”) voorkomen. (...). -- Aldus letterlijk de tekst.

Besluit. -- Hiermee hebben wij, langs omwegen, de aardgebondenheid van Soloviev trachten uit te tekenen. Wij hadden het rechtstreeks kunnen doen, - met zijn teksten. Maar dan bleef nog steeds de vraag over: “Waarvandaan heeft Soloviev. Na zijn geloofscrisis, die zienswijze gehaald?”. Het antwoord is nu overduidelijk.

SOL33

5. Denkers voor Soloviev. (33/40).

Bibl. st.: Nikolai Berdjajew, *Het Russische denken in de XIX-de en XX-ste eeuw*, Amsterdam, Bezige Bij, 1947 (vrl. Hoofdstuk II (O.c.,32/ 63: *Het probleem der ‘historiosofie’ (geschiedfilosofie)*)).

Uit dit boek onthouden wij het volgende: “De Russische zelfstandige gedachte komt tot ontwaken bij het probleem van de historio-sofie.

Hierbij wordt diep nagedacht over de vraag wat de Schepper voorhad met Rusland, -- wat ‘Rusland’ betekent en welk lot het beschoren is.

De Russische mens was al vanouds het gevoel - ja, meer het gevoel dan het besef eigen dat Rusland een bijzonder lot had, -- dat het Russische volk een bijzonder volk was.

Het Messianisme (**opm.**: de overtuiging ‘Messias’, heilstichter, te zijn) is dan ook bijna even karakteristiek voor het Russische volk als voor het Joodse. Kan Rusland zijn eigen bijzondere weg gaan zonder alle stadia van de Europese geschiedenis te herhalen?

De gehele XIX-de en XX-ste eeuw zal men zich, bij ons, bezighouden met de vraag: “Wat zijn Ruslands’ wegen? Betekenen zij een eenvoudige herhaling van de wegen die West-Europa heeft afgelegd?”. (O.c., 32).

Opm.: Het doet goed deze probleemstelling goed voor ogen te houden, al was het maar omdat op dit ogenblik een zeer analoge vraag over wat van de Sovjet-Unie overblijft, hangt.

Bibl. st.: Helen Iswolsky, *Soul of Russia*, London, Sheed and Ward, 1944.

Dit boek is in zijn geheel interessant, maar, voor ons doel, is het vooral vanaf *Hoofdstuk VII (From Peter to Pushkin)*, o.c., 58/68. Immers vanaf Peter de Grote (1672/1725) begint een brutale verwestersing. West-Europa had eerst de Midden-eeuwen en dan de Renaissance doorgemaakt, voordat het de volle Moderniteit, met het Verlichte Rationalisme, opving.

Rusland kende die overgangstijd niet. Protestants rationalisme en de denkbeelden der Franse Encyclopedisten - aldus Iswolsky, braken plots door in een Russische intelligentsia die daar niet op voorbereid was (o.c., 58).

Bibl. st.: *Nic. von Bubnoff*, Hrsg./Uebers., *Russische Religionsphilosophen (Dokumente)*, Heidelberg, L. Schneider, 1956.

Het boek zegt dat de Russische denkers uitmunten in menskunde, ethiek, godsdienstfilosofie (metafysiek inbegrepen), - geschiedfilosofie, -- niet in logica en epistemologie (o.c., 10).

SOL34

Bibl. st.: *J. Tyciak*, *Die Liturgie als Quelle ostlicher Frommigkeit*, Freib.i.Br., 1937, 108/125 (Liturgischer Geist und russische Religionsphilosophie).

Met een kinderlijke onbezorgdheid spreken zij de taal van hun tijd: zij spreken als Schelling, - Fichte, Hegel (**opm.:** Schelling, de Duitse romanticus, - Fichte en Hegel, de Absolute of Duitse idealisten),-- ja, zelfs als van Baader (1765/1841; leerling van Michael Sailer, die hem bekend maakte met de theosoof Louis Claude de Saint Martin (wat occultisme behelst)) en Boehme (1575/1624; Duits mysticus die de baan vrij hielp maken én voor de latere Romantici én voor de Duits-Idealisten (alook voor de latere Russische Slavofielen (Sol. Kosm. 04)).

Toch is hun spreken slechts het ter sprake brengen van Christus en Kerk. Zij zijn niet onderhevig aan het gevaar van 'Gnosticisme' (**Opn.:** de natuurlijke en mogelijkervijze buitennatuurlijke keninspanning van de 'gnostieker' leidt tot echte Gods-kennis). Meer nog: zij overwinnen de dwaalwegen van de niet-Christelijke Westerse filosofie door hun christelijk realisme, dat telkens weer wijst naar iets dat boven het louter natuurlijk (of buitennatuurlijk) filosoferen uitgaat, -- dat zijn laatste grond uit de mystiek haalt". (O.c., 109).

Wij halen deze tekst aan, zo letterlijk mogelijk, om aan te tonen hoe rijk en gevarieerd de Russische denkers beïnvloed werden. Hoe beslist zij hun

Christelijk-realistische vooropstellingen toch doorzetten, -- zonder geloofsverlies. Ook al was de formulering meermaals, zoals dat in zo'n moeilijke situaties begrijpelijk is, voor veel en hevige kritiek vatbaar.

Bibl. st. : T. Spidlik, *Les grands mystiques russes*, Paris, 1979, 351/368 (*Le Christ chez les penseurs russes*). -- Voor de (in hoofdzaak Grieks-Oosterse) Kerkvaders was 'filo.sofia', het zich thuis weten bij de (goddelijke en menselijke) wijsheid, allereerst een natuurlijke (en gebeurlijk, zoals bij vele Laatantieke denkers, buitennatuurlijke) aangelegenheid. Maar het sluitstuk was en bleef, even natuurlijk, de goddelijk-trinitaire 'wijsheid' van Oud en Nieuw Testament: Christus is, immers, de mensgeworden eeuwige wijsheid - *hagia sofia*

Wijsgerig leven - zegt Spidlik - was synoniem met verstorven leven en de term 'filosoof' was synoniem met 'monnik'. - Na al wat voorgaat begrijpen wij dit heel goed. -- Maar Westerse invloed gaat dat juist veranderen.

SOL35

Het begrip "Russische intelligentsia".

Berdiaev, Het Russische denken, 18vv. -- "Pas in de XIX de eeuw leerden de Russen echt 'denken'". (O.c., 18). -- Hiermee wil Berdiaev zeggen: "Moderne denktrant". Hij houdt staande dat wat wij, in het Westen, "intellectuele en artistieke élite" noemen, nog iets anders is dan "Russische intelligentsia". -- Hij overdrijft daarin. Maar wel heeft hij gelijk wanneer hij daarmee beweert dat de Russische voorhoede eigen kenmerken vertoont.

Eerste kenmerk.

"Wij moeten eraan herinneren dat het ontwaken van het Russisch bewustzijn - **Opm.:** Het ontstaan van een Moderne denken, de voorhoede - een opstand betekende tegen het keizerlijke Rusland. En dit is waar niet alleen inzake de Zapadniki (Westersgezinden, Oksidentalisten) maar zelfs inzake de Slavianofielen (= Slavofielen)". (O.c., 25).

Tweede kenmerk.

De Russen werden meegesleurd door Schelling, Hegel, Saint-Simon (1760/1825; denker omtrent de industriële en politieke revolutie), Fourier (1772/1837; voorloper van het Socialisme), Feuerbach (1804/1872; theologische omvorming van het Christendom), Marx, -- zoals niemand in de landen dezer denkers zelf meegesleurd werd.

De Russen zijn geen twijfelaars: zij zijn ‘dogmatici’; bij hen krijgt alles een ‘religieus’ karakter. Het relatieve begrijpen zij slecht. -- Zo b.v. m.b.t. het Darwinisme: in het Westen was dit een biologische hypothese; bij de Russische intelligentsia kreeg het een ‘dogmatisch’ karakter alsof het om de redding voor het eeuwige leven ging.

Zo b.v. het Materialisme: het werd een voorwerp van ‘godsdienstig’ geloof en zijn tegenstanders werden, in een zekere periode, als vijanden der volksbevrijding behandeld.

Samengevat: in Rusland werd alles geschat naar twee grondbegrippen: ofwel rechtzinnigheid ofwel ketterij. —Tot daar Berdiaev’s beschrijving. Cfr o.c., 25v..

Derde kenmerk

Het hoofdmotief van de XIX- d’ eeuwse Russische intelligentsia was tweeledig:

a. een stormachtig verlangen naar vooruitgang, -- naar revolutie, de laatste resultaten van de wereldbeschaving, socialisme;

b. een diep en overduidelijk besef van de leegheid, het wanstaltige, het zielloze, het kleinburgerlijke van al die resultaten van de wereldvooruitgang, van de revolutie, van de beschaving, enz ..

SOL36

Tot daar drie kenmerken die Berdiaev, zelf een authentieke Rus, meent te ontdekken.

Wij stonden bij het begrip “Russische intelligentsia” stil omdat men dan veel beter de crisis van Soloviev (en talloze anderen) begrijpt, alsook de uitweg eruit.

Welke invloeden onderging Soloviev?

Bibl. st.: *Maxime Herman, V. Soloviev (Crise de la philosophie occidentale)*, Paris, Aubier, 1947, 5/157 (*Vie et oeuvres de Soloviev*).

Wanneer men die inleiding leest op de vertaling van Soloviev’s werk *Crisis van de Westerse filosofie (Tegen de Positivisten)*, in 1874 verschenen, dan is een volledige lijst van invloeden ondoenlijk. Men kan wel groepen invloeden geven:

1. De Orthodoxe religie (vooral haar liturgie, die ongemeen rijk is zoals alle Grieks-Oosterse liturgieën);

2.1. De Schrift en de Kerkvaders (in hoofdzaak de Oosterse Kerkvaders);

2.2. Het Platonisme (het Neo-Platonisme van de Late Oudheid (250/600) inbegrepen), -- meteen de invloeden die het Late Platonisme verwerkt heeft: Heidense, Joodse (Filon) en Gnostisch-Manicheïsche stromingen, -- de Joodse occultistisch Kabbala meegerekend (het Oude Testament occult geduid, -- vooral sedert -200);

2.3. De Westerse filosofieën allerhande, vooral de Duitse (doordat zovele jongeren uit Rusland naar Duitsland gingen studeren), -- inzonderheid de Romantici Schelling en Hegel;

2.4. De sofologie (cfr. Sol. Kosm. 06)

2.5. De eigen Russische denkstromingen, vooral de Slavofielen (Cfr. A. Gratieux, *A.S. Khomiakov et le Mouvement Slavophile, II (Les doctrines)*, Paris, Cerf, 1939, 252/255 (*Khomiakov et Soloviev*)). -

Opm.: Een invloed apart zijn de Westerse Romantici over het algemeen. Om daar iets van te begrijpen is *L.J. Kent, The Subconscious in Gogol' and Dostojewski and its Antecedents*, The Hague / Paris, Mouton, 1969, bijzonder onthullend: dieptepsychologie en occultisme lopen in die sfeer ineen. Ook dat heeft Soloviev gekend, al was het maar langs zijn intieme vriend Dostojewski.

Besluit. -- Dit alles toont klaar het encyclopedisch - uitgebreide van Soloviev 's gezichtseinder. Wij kunnen hier enkel steekproeven geven.

Opm.: -- Wie het element 'volkscultuur' inzake magie wil leren kennen, verwijzen wij naar een recent werk: *Andreï Siniavski, Ivan le Simple (Paganisme, magie et religion)*, Paris, Albin Michel, waaruit blijkt dat wat Soloviev, in zijn tijd, kende, nog verre van dood is.

SOL37

De Russische christelijk-realisten.

Volgt nu een lijstje van figuren die de weg gebaad hebben.

G. Skovoroda (1722/1794), P.J. Tsjadaäev (= Cadaäev (1796/1856), I.Kireëvski (1806/1856), A.S. Chomiakov (1804/1860), V.Gr. Bielski

(1810/1848), K.Aksakov (1817/1860), J.F.Samarin (1819/1876), e.a., die meestal, vroeg of laat, tot de Slavofielen hebben behoord. -- Volgens nu korte karakteriseringen.

1.-- Skovoroda.

N. Arseniev zegt van deze baanbreker bij uitstek, in volle XVIII-de eeuw: "Met werkelijke ijver (...) is hij, op welbewuste wijze, christocentrisch" (T. Spidlik, o.c., 353). Met name: kosmologie staat of valt met "Christus is de wezenswetmatigheid van de kosmos" (wat aantoont hoe wat wij hierboven hebben geschetst inzake de Christus als Heelalwijsheid ('Logos', naar Herakleitos van Efesos, maar gekerstend) wel degelijk tot echt filosoferen aanleiding geeft.

Eén euvel bij Skovoroda: hij brengt Christus als Logos dermate in de hele schep-pingsevolutie dat het feit dat Jezus de Tweede Persoon van de H. Drie-eenheid is, te veel verloren gaat. Maar ja: Skovoroda was een 'beginneling'.

2.-- Tsjadaäev.

Bekend om zijn Filosofische Brieven. -- Het Christendom is het laatste woord omtrent het raadsel van de wereld: als altijd actieve kosmische energie dringt het Christendom in de samenlevingen en verandert ze (zelfs zonder dat zij het beseffen). Het Christendom leidt de mensheid naar het doel dat van de godheid uitgaat: gelukkig diegenen die welbewust zich inpassen in dat alomvattende proces.

Tsjadaäev en de multiculturaliteit.

"Hoe alle mensen, zo verschillend naar ras en cultuur, toch één maken?" was een hoofdzorg. -- Volgens Tsjadaäev loopt deze éénmakingswens te pletter op de dood die een radicale kloof schept tussen levenden en doden.

Ware eenheid is enkel te verwachten van Degene die de dood overwonnen heeft. Op de vraag: "Indien Christus niet gekomen was, wat zou de wereld zijn?", antwoordt hij: "Niets!". "Treurige filosofie die niet wil inzien dat de eeuwigheid niets anders is dan het leven van de 'gerechtige' (**Opm.:** de op Christelijke wijze gewetensvolle), -- dat leven waarvan de Mensenzoon ons het toonbeeld heeft gegeven". Aldus letterlijk Tsjadaäev.

Het Christendom toont door zijn universalisme, dat alle mensen omvat, dat het van goddelijke oorsprong is. Mensen als Dostojewski, Soloviev, -- V.I. Ivanov (1866/ 1949) zullen het universalisme verder doordenken.

3.-- Chomiakov.

Het kopstuk van de Slavofielen.-- Merkwaardig is de epistemologie van Chomiakov: centraal staat het leven. Dat 'leven', in de zo breed mogelijke zin begrepen, komt tot (volle) bewustzijn van zichzelf, allereerst in het rationele denken, maar niet zonder het oerchristelijke geloof.

Opm.: Hierin verschilt hij, met alle andere Christelijk-Realisten, van de Westerse Scholastiek (vooral wanneer deze zich tegen de mystiek afzet) en, zeker, van het Westerse Verlichtingsrationalisme. Voor deze denkers is nevens het feit - het bekende historische feit - van het Christendom denken een vorm van eenzijdig-abstract denken.

Opm.: -- G. Samarine, *Préface aux oeuvres théologiques de A.S. Khomiakov*, Paris, Cerf, 1939, 52, typeert Chomiakov: "Voor degenen die t.o.v. het geloof onverschillig stonden, was Chomiakov iets vreemds en zelfs komisch".

Voor degenen die met hun hoge bescherming achter het geloof stonden, was hij onuitstaanbaar doordat hij ze van streek bracht. —

Voor wie het geloof welbewust verwierpen - volgens hun eigen oordeel op een verantwoorde wijze -, was hij een levende weerlegging waarop zij geen antwoord wisten.

Tenslotte: voor wie in zichzelf het aanvoelen van een gave godsdienstzin bewaard hadden, maar tegelijk in allerlei tegenstrijdigheden vastliepen en in hun binnenste aan een gespletenheid leden, was hij, op de hem eigen wijze, een ontvoogder die hun (...) echt inzicht bijbracht (...).

Opm.: -- In deze opsomming weerspiegelt zich de enorme grondslagen crisis (die, vooral sedert het Tweede Vaticaans Concilie (1962/1965), in onze kringen is doorgebroken), waarmee de Russische Christelijk-Realisten trachten in het reine te geraken.

4.-- Belinski.

Cfr Spidlik, o.c., 357ss. "Eeuwige beweging" luidt de hoofdgedachte van Belinski. Het leven is voortdurende verandering. Welnu, daaruit is de smart niet weg te denken. Want de menselijke geschiedenis is één ononderbroken reeks ineens stortingen en sterfgevallen".

Welke is de werkelijke waarde van het leven in zo'n kader? Voor de individuele mensen die in die stroom vergaan, is de enige redding de eenheid van Kruispassen en Verrijzenispassen, die het voetstuk van de menselijke geschiedenis uitmaakt.

SOL39

Zegt Belinski: "In deze wereld van vernietiging en dood weerklinkt toch nog - zieleversterkend - een hoopvolle stem: "Komt tot mij, gij allen die kreunt onder het gewicht van de last, en ik zal u verademing schenken (...).

Het lijkt erop dat, in de sfeer van die plechtige zielevrede, de mens het mysterie van de eeuwigheid - met name: een nieuwe aarde en een nieuwe hemel - voor de ogen haalt".

Opm. -- De term "nieuwe aarde en nieuwe hemel" komt rechtstreeks uit de Apocalyps van St.- Jan, -- een boek dat ons, Westerlingen aartsvreemd is, maar dat de Grieks-Oosterse Kristen zeer nabij kan zijn.

Vladimir Soloviev.

T. Spidlik, o.c., 364ss. -- Soloviev heeft op geniale wijze al zijn voorgangers samengevat en overtroffen. Dat geven zelfs zijn tegenstanders toe.

"Soloviev (...) is erin gelukt op meesterlijke wijze aan te tonen hoe het ganse kosmische en historische proces - d.i. de hele evolutie van de natuur, -- vanaf de basiselementen tot en met het opdagen van het menselijk bewustzijn - gericht staat op de godmens, op Christus, de geïncarneerde Tweede Persoon van de H. Drie-eenheid". Aldus Spidlik, die dit toelicht.

1. Hij bekritiseert streng degenen die - als Lev Tolstoi (1828/1910; Tolstoi duidt het Christendom wel ascetisch-mystisch maar rationalistisch) - het Christendom willen herleiden tot een louter systeem van uitstekende waarheden die wij behoren in leven om te zetten. Christus is niet het louter resultaat van onze menselijke intellectuele en ethische inspanningen.

2. Christus is, integendeel, het oerbeginsel van de kosmische geschiedenis, -- de kracht die de gebeurtenissen van het heelal in de door hem gewilde richting stuurt. —Tot daar een eerste kennismaking.

Opm.-- Nik. Berdiaev, *Het Russische denken*, 80, karakteriseert Soloviev als volgt. Hij gebruikt daarbij de term 'humanisme'. Algemeen gezien betekent 'humanisme' "al wat de mens bevordert". In godsdienstvreemde of erger nog godsdienstvijandige zin betekent 'humanisme' "al wat de mens bevordert buiten godsdienst om, ja, tegen godsdienst in". De twee, drie betekenissen lopen, bij velen, nogal verward dooreen.

Doch luisteren wij naar Berdiaev. -- "Vladimir Soloviev kan een Christelijk Humanist genoemd worden. Dit 'humanisme' echter, draagt een heel bijzonder karakter.

SOL40

In zijn polemieken met het rechtse Christelijke kamp hield Soloviev eraan staande te houden dat het 'humanistische' proces van de Russische geschiedenis niet enkel een Christelijk proces was, zij het dan een onbewust Christelijk proces, maar ook dat de niet-gelovige Humanisten het Christendom beter verwezenlijkten dan de gelovige Christenen, die niets deden voor de verbetering van de menselijke maatschappij.

De niet-gelovige Humanisten uit de Moderne geschiedenis poogden immers een maatschappij op te bouwen waarin meer menselijkheid en meer vrijheid aantrefbaar zouden zijn. Dit, terwijl de gelovige Christenen hen daarin tegenwerkten en het bestaan verdedigden van een maatschappij die op geweld en dienstbaarheid was opgebouwd.

Soloviev bracht die opvatting voornamelijk naar voren in zijn artikel Over de val en het einde van de Middeleeuwse wereldbeschouwing, -- waardoor hij de stormachtige verontwaardiging van K. Leontiev (1832/1891; bijgenaamd "De Russische Nietzsche" uitlokte.

Op dat ogenblik was Soloviev reeds gekomen van zijn "theocratische utopie" (**Opm.**-- een tijdlang droomde Soloviev van op deze aarde een soort utopisch systeem te bewerkstelligen; het heette 'theocratie').

Als grondidee van het Christendom beschouwde Soloviev de idee 'Godvermenselijking' (**Opm.**-- ook Godmensdom).-- Wat Soloviev 'Humanisme' heet, is een integrerend onderdeel van de religie van het Godmenselijke.

a. In de persoon van Jezus Christus voltrok zich de vereniging van het Goddelijke met de menselijke natuur zo dat “het Godmenselijke” zijn intrede deed.

b. Dit moet zich, echter, ook voltrekken in de mensheid, in de samenleving, in de ‘geschiedenis’.

De verwezenlijking van de Godmenselijkheid - van het Godmenselijke leven - vooronderstelt een activiteit van de mens.

In het Christendom van het verleden was er geen voldoende activiteit van de mens. Vooral geldt dit voor de rechtgelovige kerken. De mens werd daarbij vaak verdrukt.

De vrijmaking van de menselijke activiteit in de Moderne geschiedenis was dan ook noodzakelijk voor de verwezenlijking van de Godmenselijkheid. Vandaar dat het Humanisme - dat in zijn bewustzijn misschien niet-Christelijk, ja, zelfs antichristelijk was - de religieuze gedachte waarmaakte zonder dewelke de doeleinden van het Christendom onverwezenlijkbaar zijn. - Zo poogde Soloviev het Humanisme religieus te belichten. Aldus Berdiaev over Soloviev.

SOL41

6. Soloviev's kosmologie. (41/44).

Het motto.

De hoofdbedoeling van Soloviev staat verwoord in zijn *La Russie et l'Eglise universelle*: “De basiswaarheid, de kenmerkende idee van het Christendom, - dat is de volmaakte vereniging van het Goddelijke en het menselijke. De individuele verwerkelijking ervan geschiedt in Christus; de sociale verwerkelijking ervan geschiedt in de menselijke samenleving”. (Fr. Muckermann, S.J., Soloviev, Olten, 1945, 105).

Opm.-- Er wordt in de nu volgende uiteenzetting zo goed als geen aandacht besteed aan de rol van het kwaad in, de kosmos en in de mensheid. Dit behelst, echter, niet dat Soloviev, die van aanleg zeer optimistisch was, tot in het naïeve toe, geen besef had van het ‘boze’. Wel integendeel: het boze in de wereld vertoont, in zijn ogen, twee hoofdvormen:

- a.** de traagheid (‘inertie’) of ethische lamlendigheid van de mensheid,
- b.** de eigenlijk kwaadaardige macht van de Boze, (o.m. in de persoon en de werking van de Boze Antichrist).

Doch ziehier wat Muckermann, o.c., 173f., daarover zegt. Soloviev, die met zo 'n optimisme zich aan de vooruitgang gewijd heeft, (...), heeft toch altijd in zijn binnenste een besef gehad van het boze. Ofschoon hij dat besef had, -- ja, uitgerekend omdat hij dat had, heeft hij zich met zo'n energie voor het goede ingezet.

a. Dat hij tot zoiets in staat was, berust uiteindelijk op zijn vertrouwen in de eindoverwinning van het goede dat, vergeleken met de schimbeelden van het kwaad, het enig werkelijke is.

b. Dat hij tot zoiets in staat was, berust eveneens op zijn geloof in de historische Christus die wereldgeschiedenis maakt en wereldgeschiedenis met de eindzege afsluit. Soloviev's totale zienswijze is uitgesproken Christocentrisch: zijn wereldbeeld is trapsgewijze zich verwerkelijkende ontplooiing van de menswording van de Godmens in alle dingen en in alle mensen. -- Wat Muckermann zegt, dat zullen wij nu in détail zien.

Bibl. st. : Vl. Soloviev, *La justification du bien (Essai de philosophie morale)*, Paris, Aubier, 1939. -- Dit werk dateert, in editie 2, van 1898. Het is wellicht zijn rijpste werk.

De vijf rijken.

Wij beginnen met een overzicht. O.c., 185ss. Soloviev neemt als gezichtspunt wat men kan vertalen door "stijgende volwaardigheid".

SOL42

Bekeken, vanuit het gezichtspunt "stijgende volwaardigheid" zijn mineralen, planten, dieren, 'natuurlijke' mensheid en 'pneumatische' (door Gods geest bezielde, verheerlijkte) mensheid onderscheidbaar.

Opm.--'Pneuma' staat voor "godgegeven, levenskracht". De voornaamste aanwijsbare stadia in de ontwikkeling van het heelal onderweg-naar-volwaardigheid (waarbij 'volwaardigheid' verstaan wordt als het effect van de zelfopenbaring van de Drie-ene God in de materie) zoals zij in de ervaring gegeven zijn, worden met de traditionele en, overigens, betekenisvolle naam 'rijken' aangeduid. De naam 'rijk' is zinvol door-dat hij slechts ten volle toepasselijk is op de laatste en beslissende fase van de heelalontwikkeling. Iets waarmee men gewoonlijk geen rekening houdt.

Opm.-- Dit behelst dat Soloviev de hele scheppingsontwikkeling als doelgericht, ja, als door de Drie-eenheid doelbewust geleid beschouwt. Wat niet uitsluit dat - voor ons beperkt kenvermogen - vele dingen in kosmos en mensheid als 'toevallig' ('contingent') overkomen: Gods doelbewust handelen behelst juist de kronkelwegen van de schepselen, -- ook van de boosaardige die trachten het te bereiken doel te kelderen. Wat maar een onderdeel van één omvattende doelgerichtheid betekent.

Vanuit andere benaderingen dan de stijgende volwaardigheid kan men - aldus Soloviev - ook andere indelingen maken.

a. Planten en dieren, kunnen als "organische natuur" samengevat worden (na de "anorganische natuur" komend).

b. Men kan én de anorganische én de organische wezens als 'natuur' bestempelen: wat dan aanleiding geeft tot een driedelige indeling "natuur/ mensheid/ Godsrijk:

c. Men kan ook "de wereld" (= het voorbijbelse heelal) tegenover "het Godsrijk" stellen: dat geeft de tegenstelling "wereld/ Godsrijk" (in Westers-theologische taal: "natuur (buitennatuur) / bovennatuur").

Karakteristiek der vijf rijken.

'Karakteristiek' betekent "korte omschrijving". -- Wij geven eerst een kortere omschrijving om een eerste inzicht te geven.

1.-- Anorganische natuur.

Opm.-- De term 'natuur' (van het Antiek-Griekse 'fysis', Lat.: natura) betekent:

a. de verzameling en het systeem van al wat een 'natuur' (wezensvorm) heeft",

b. de wezensvorm zelf.

SOL42

"Al wat natuur vertoont": alles vertoont 'natuur' (wezensvorm). M.a.w.: de term 'natuur' (als verzameling en systeem) omvat alles. Het is een alomvattend of transcendentel begrip.

Meer nog: de term 'natuur' verwijst steevast naar 'oorsprong' (en loopt, dan, ineen met 'genesis', wording, ontstaan). Inderdaad: de natuur van iets wordt o.m. door de voortplanting doorgegeven. Zodat 'natuur' gemakkelijk de bijbetekenis van "(door afkomst verkregen) wezensvorm" krijgt.

Zo b.v. in de Bijbelse taal: “zoon/dochter van God” betekent “(delend in) de natuur van God”. Of ‘mensenzoon’: hij die (door menselijke afkom) de menselijke natuur bezit.

Als steekproeven in de anorganische natuur vernoemt Soloviev “stenen en metalen”. -- Deze zijn met zichzelf tevreden en uit zichzelf evolueren zij niet. M.a.w.: hing het enkel van zulke dingen af, dan zou de natuur nooit “uit een droomloze slaap” ontwaakt zijn. -- Dit belet, echter, niet dat vanaf de plantaardige fase de volgende groei fasen van alwat is, juist daarin - in de dode materie - “een stevige grondslag of terrein” - wij zeiden parafraserend bijna ‘biotoop’ - aantreffen.

2.-- *Plantaardige natuur.*

Planten onderscheiden zich door - wat in dichterlijke termen Soloviev heet - “onbewuste en onbeweeglijke dromen”. Zodat de termen ‘droomloos’ en “onbewuste en onbeweeglijke droom” in Soloviev’s poëtische karakteristiek een ernstige rol spelen.

Zakelijker zegt hij: de gerichtheid op warmte, licht en vochtigheid maakt planten naar wezensvorm onderscheidbaar van de anorganische stof.

M.a.w.: niet zomaar dode materie, maar warme, lichtende en vochtige materie kiest de plant om zich een biotoop te vormen, zich in de dode stof in te nestelen, om daarin leefbaar te zijn.

3.-- *Dierlijke natuur.*

De wezensvorm van dieren als dieren is onderscheidbaar van de rest door het feit dat een dier waarneming (gewaarwording) en vrije beweging vertoont.

Meteen staan dieren gericht op de bevrediging van het zintuiglijk bestaan: zij zoeken de ‘volheid’ van zintuiglijk bestaan door

- a.** zich aan voedsel en drank te verzadigen,
- b.** zich geslachtelijk te bevredigen,
- c.** te genieten van het er zijn door b.v. te spelen en/of te zingen. —

Voor alles vertonen dieren een eigen type van ‘bewustzijn’ (op louter dierlijk vlak, natuurlijk).

SOL44

Opm.-- Merkwaardig: in tegenstelling tot Platon, die in zijn psychologie een grote plaats inruimt aan de geldingsdrang (“de minder grote leeuw” zegt hij), - in tegenstelling tot Darwin en andere evolutionisten die aan de “strijd om het

bestaan” een zeer grote plaats inruimen, vermeldt Soloviev nergens dat planten en dieren - zoals ook mensen en in de grond al wat leeft - zich moeten te weer stellen om te overleven.

Berdiaev zegt ergens dat Soloviev uitzonderlijk ‘irenisch’ - vredelievend - was: wellicht verklaart deze karaktertrek de leemte.

4.-- *Natuurlijke mensheid.*

‘Natuurlijk’ betekent hier “wat nog niet door de Bijbelse genade (‘geest’, levenskracht) volwaardiger gemaakt is”. Als men wil: ‘Heidens’. -- De Heidense mensennatuur staat gericht op het zintuiglijk bestaan, net als de dieren: zij wil bevrediging door voedsel en drank, door seksueel leven, door genot.

Maar daar blijft het niet bij: de voorbijbelse mensheid wil bestaansverbetering op basis van ‘geest’. Vaardigheden allerhande, wetenschappen, maatschappelijke instellingen tonen aan dat de wil tot lotsverbetering wel degelijk kan lukken. -- Ook komt de natuurlijke mensheid tot de idee “absoluut-volwaardig bestaan”.

5.-- *Pneumatische mensheid.*

De door Gods geest (‘pneuma’, Lat.: spiritus, levenskracht) geleide mensheid behelst het Godsrijk. Als “uit God geboren” (en dus met goddelijke natuur begaafd) begrijpt dit type van mensheid niet enkel het volstrekt-volwaardige bestaan met de geest: zij is, door Gods genade, in Christus, aan de verwezenlijking ervan toe. Zij aanvaardt, immers, in hart en gedrag de idee “volwaardig bestaan” in de Christelijke zin als “het ware begin van al wat, in alle dingen van het heelal, als doelrichting aan het werk is”.

Slotsom. -- *Volwaardig bestaan.*

Onder die term verstaat Soloviev:

1. feitelijk bestaan (anorganisch rijk),
2. levend zijn, (plantenrijk),
3. zich van de omgeving bewust zijn (dierenrijk),
4. met geest begaafd zijn (mensenrijk),
5. door Gods geest, d.i. bovennatuurlijke levenskracht, bewogen zijn (Godsrijk).

Het Bijbelse mensbegrip is én samenvatting van wat voorgaat én overstijging van al wat voorgaat, tegelijk. De ‘nieuwe’ mens, in Christus, situeert zich in de algehele kosmische orde, die in het Christendom “het ware begin van alle dingen” ervaart.

7. Soloviev's kosmologie. -- toelichtingen (45/65).

Opm.-- Voordat wij verder gaan, een woordje over de betrekkingen tussen de evolutiestadia.

Het is klaar - aldus Soloviev - dat ieder van de 'rijken', die voorafgaan, voor de rijken die volgen, tot onmiddellijke basis dienen. Zo vinden planten haar voedsel in anorganische materie, teren dieren op het plantenrijk, mensen op het dierenrijk en bestaat het Godsrijk uit mensen.

De onherleidbaarheid van wat volgt tot wat voorafgaat.

Indien wij een levend wezen nader onderzoeken, dan treffen wij, onder oogpunt van "materiële samenstelling", slechts anorganische elementen aan. Doch, zodra deze anorganische elementen in een levensvorm opgenomen worden, zijn zij meer dan louter anorganische materie.

1. Het leven bezigt natuur- en scheikundige eigenschappen en, over het algemeen, de wetmatigheden van de dode materie, doch leven blijft, niettegenstaande dat, onherleidbaar tot dode materie.

2. Op analoge wijze vertoont menselijk leven, onder materieel oogpunt, dierlijke functies. Deze zijn echter niet meer op zichzelf waardevol als louter dierlijk: zij worden tot middelen en/of werktuigen gevormd. Want menselijk leven, vergeleken met dierlijk leven, richt zich op andere, hogere objecten en doeleinden. Het waardeert nl. vanuit een hoger levenspeil - met name: het leven van de geest - al wat dierlijk is, als integrerend bestanddeel.

Applicatief model.

Het enige doel van het dier als dier is b.v. de bevrediging van zijn geslachtelijk instinkt. Indien, echter, een mens slechts dat soort bevrediging zoekt, dan noemt men zo iemand "een bruut" (**opm.--** wij zouden nu zeggen: "een seksmaniak").

Dit, niet enkel om een belediging te verwoorden, maar uitgerekend om reden van de terugval tot een lager bestaanspeil.

3. Op analoge wijze het Godsrijk.

Het bestaat uit 'mensen'. Doch zij hebben opgehouden 'mensen' te zijn, doordat zij delen in een hoger bestaanspeil. Dààr worden louter menselijke doelstellingen tot middelen en/of instrumenten van een nieuwe doelstelling.

Bijzondere Karakteristieken.

Wij lichten nu, met Soloviev, toe.

1.-- De onderscheidbaarheid van het anorganische.

Opm.-- Zoals wellicht reeds opgemerkt: de term “(feitelijk) bestaan” wordt verminderd tot “anorganisch feitelijk bestaan”.

SOL46

Taalgebruik waarvan Soloviev zeer goed weet dat het met voorbehoud dient aangewend te worden. Immers, ontologisch betekent “feitelijk bestaan” dat wat om het even wat vertoont zodra het ‘iets’ is (het aspect ‘existentie’, onderscheidbaar van ‘essentie’ (zijnswijze)). In dit kosmologisch verband, echter, is de naakte term “feitelijk bestaan” het woord om het povere bestaan van louter anorganische werkelijkheden pittig aan te duiden.

Aldus typeert Soloviev het anorganische met de zin: “De steen bestaat”. Het ‘bewijs’ (als men hier dit zware woord mag gebruiken) zoekt Soloviev, met andere denkers ten andere, in de weerstandservaring: indien gij twijfelt aan het bestaan van anorganisch-materiële dingen (wat sommige hyperverinnerlijkten of hyperspiritualisten wel ooit deden), stoot dan uw hoofd tegen een steen b.v.

Dat louter stoffelijk-anorganisch bestaan wordt zo ‘voelbaar’ en meteen onbetwifelbaar. En wel op zintuiglijke wijze.

Opm.-- Hegel zag alles ‘dialectisch’. Dit betekent: zelfs een steen vertoont, in zijn wezen, een innerlijke spanning (gewoonlijk aangeduid met de term ‘tegenspraak’ (contradictie)).

Deze innerlijke spanning verwekt beweging (versta: verandering, ja, evolutie) en wel “uit zichzelf”.

Zo zou, een steen, b.v. in kosmisch verband op zich al ergens beweging behelzen en zelfs dialectische evolutie.

Soloviev: “Een steen vertoont als anorganische werkelijkheid geen “innerlijke tendens om b.v. in zijn tegendeel om te slaan”. “Een steen is wat hij is en wat hij altijd geweest is, nl. het zinnebeeld, van een bestaanswijze zonder verandering. Een steen doet niets anders dan louter bestaan. Zo b.v. leeft hij niet met als gevolg dat hij ook niet sterft. Wel kan hij uiteenvallen: de brokstukken echter waarin hij b.v. verbrijzeld wordt, verschillen naar samenstelling niet van de steendelen toen hij nog gaaf was”.

Opm.-- Denk aan de uitdrukking “een versteend bestaan”.

Soloviev over de sacrale zienswijze.

Wij weten dat Soloviev zich encyclopedisch interesseerde. Zo o.m. voor godsdienstwetenschap (wat in zijn tijd met veel moeite kon opkomen). -- Men spreekt in religies b.v. over “het leven der natuur”.

Opm.-- Primitieven zien zelfs dode dingen als bezield (animisme) of levend (animatisme).

SOL47

Sommige Archaïsche denkers - denk aan sommige Voorsokratiekers - voelden alle materie als ‘levend’ of zelfs ‘bezield’ aan (wat men met het woord ‘hylozoïsme’ aanduidt; ‘hulè’, Lat.: materia, stof, en ‘zōè’, Lat.: vita, leven).

a. Soloviev vernoemt de aanwezigheid van een ‘ziel’ in min of meer ingewikkelde aggregaten in de natuur, zoals een zee, rivieren of stromen, bergen en bossen.

Opm.-- Denk aan de ‘heilige’ rivier de Ganges in India; denk aan het ‘heilige’ woud der Germanen, waarover de Romeinse schrijver Tacitus.- De aanwezigheid, fijnstoffelijk wel te verstaan, van ‘wezens’ van allerlei aard behelsde “leven in de natuur”

b. Afzonderlijke anorganische lichamen -- aldus Soloviev -- als b.v. stenen kunnen, ofschoon zonder enig leven op zich, toch dienstbaar gemaakt worden, nl. als duurzame middelen voor de levende activiteit van plaatsgebonden wezens. Zo een wijsteen. Zo een ‘bethel’ (ook: ‘bethil’) of godswoning.

Engelen b.v. (in Bijbels verband) of gewoon goddelijke krachten lijken te ‘wonen’ in zo’n anorganische stenen.

2.-- De onderscheidbaarheid van het plantaardige.

“De steen bestaat, De plant bestaat en leeft”. -- Als bewijs: het is een algemeen waarneembaar feit dat planten sterven. Dit behelst dat zij eerst ‘leefden’. Zoiets kennen stenen niet.

Denk aan het niet te miskennen onderscheid tussen een boom die staat te groeien, en een stel blokken brandhout.

Denk aan een pas ontloken bloem en een verwelkte.

Het wonder der planten.

Te midden van een anorganische omgeving ontstonden ooit planten. Als de eerste Levensvormen van plantaardig bestaan. Mettertijd ontwikkelden zij zich tot een “weelderig rijk” van bloemen of bomen.

a. Men hoort wel eens beweren dat dit plantaardig fenomeen ‘zomaar’, d.i. zonder enige noodzakelijke en voldoende reden of grond, a.h.w. “uit zichzelf”, tevoorschijn kwamen.

b. Men beweert wel eens dat zij ‘ontstonden’ uit anorganische elementen die louter toevallig tot structuren werden.

Beide stellingen acht Soloviev ‘ongerijmd’.

De meerwaarde.

Het leven, waarvan de plant één graad is, vertoont een welomschreven nieuwe, positieve (vaststelbare) wezensvorm. Iets valt daarbij op: het feit dat een plant meer is dan levenloze stof.

SOL48

Redenering van Soloviev.

Iets dat meerwaarde vertoont, afleiden. De term ‘afleiden’ in de streng deductieve zin genomen - uit iets dat die meerwaarde mist, komt erop neer dat **a.** uit niets (nl. de radicale afwezigheid van iets) **b.** iets kan tevoorschijn komen, -- zonder enige andere tussenkomst. Wat reine ongerijmdheid is.

Opm.-- Zoiets komt wel in sprookjes voor, waar dat “tevoorschijn toveren” heet.

Opm.-- Men kan de absurdheid van zo’n deductie nog anders verduidelijken: wat eerst ‘a’ is zonder meer, zou, indien die te “voorschijn toveren formule” zou opgaan in de werkelijkheid, -- niet in sprookjessfeer, plots, zonder enige andere factor of parameter, ‘a+b’ worden. -- Vervang ‘a’ door “louter anorganische materie” en ‘a+b’ door “plantaardig leven” b.v.

Besluit. -- Enerzijds is er dus tussen anorganische natuur en plantennatuur een duidelijke breuk, een kloof; anderzijds bouwt deze kloof ergens voort op een niet onderbrokenheid, een ‘continuïteit’.

Zijn er grensgevallen, waar anorganisch en organisch moeilijk te onderscheiden valt - denk aan de virussen -, toch is het zo dat, naarmate de plantenweelde zich verder ontwikkelt, het onderscheid met de dode materie mettertijd duidelijker wordt. Wat wijst op het feit dat de nieuwe wezensvorm geleidelijk veld wint.

3.-- De onderscheidbaarheid van het dierlijke.

“De steen bestaat. De plant bestaat en leeft. Het dier bestaat, leeft en is zich van zijn leven, in zijn verscheidenheid van toestanden, bewust”. -- Ziedaar de eerste schets.

Opm.-- Men kan de term ‘bewustzijn’ natuurlijk, zo omschrijven dat hij van het dier niet kan uitgezegd worden. Maar Soloviev behoudt zich het recht voor te spreken van “natuurlijk bewustzijn”. Waaronder hij het volgende verstaat.

Tussen **a.** het innerlijk - psychische leven van b.v. het dier en **b.** diens omgeving bestaat een wederzijdse ‘overeenstemming’ en ‘inwerking’:

Opm.-- In een huidig taalgebruik zou men deze termen kunnen vervangen door ‘communicatie’ en ‘interactie’ Welnu, - zo redeneert Soloviev - zoiets bestaat, bij nader toezien, wel degelijk bij het dier.

1. Omgevingsbewustzijn.

Dit type van besef bestaat vooral bij hoger geëvolueerde dieren. Let op het verschil tussen het dier in slaaptoestand en hetzelfde dier in waaktoestand: het dier in waaktoestand neemt deel, en wel op ergens ‘bewuste’ wijze, aan wat rondom hem aanwezig is.

SOL49

Dat type van beseffen wat er is en gebeurt, is duidelijk afwezig, wanneer een dier slaapt. Een tweede duidelijke aanduiding voor het feit dat een dierlijk besef bestaat, ligt in **a.** de doelmatige bewegingen die een dier uitvoert, **b.** de mimiek en **c.** de dierentaal met haar afwisselende kreten.

Opm.-- Wij denken hierbij aan:

- a.** het feit dat een kat een muis beloert en toespringt (doelmatige beweging),
- b.** de uitdrukking van een paard wanneer het zijn meester(es) in de verte ziet naderen (waarbij kop, ogen en oren, gelaatsspieren plots een andere vorm aannemen) (mimiek),
- c.** het joelende geluid van de hond die zijn tevredenheid uit n.a.v. de thuiskomst van zijn meester(es) (taaluitingen). Bij vergelijking met de planten, blijkt dat dit bij planten afwezig is.

2. Tijdsbewustzijn.

Tot nog toe ging het om synchronisch besef. Nu het diachronisch aspect.

Een dier beschikt niet enkel over waarnemingen en 'beelden': het verbindt ze onderling d.m.v. juiste associaties.

a. Enerzijds wordt het dier beheerst door de belangen en de indrukken van het 'nu' (het huidige ogenblik).

b. Anderzijds heeft het herinneringen aan voorbije situaties die het doorleefde, en loopt het vooruit op wat komen gaat. -

Opm.-- Een brievendrager schopte ooit een hond op zijn ronde. Telkens wanneer het dier de man zag afkomen, reageerde het aanvalsdristig: het voorbije leefde voort in zijn 'besef'.

Sommige dieren leggen wintervoorraden aan, wanneer de winter nog niet is ingetreden. In de lente bereiden vogels door nestbouw hun voortplanting voor. Het toekomstige is reeds ergens in het besef van zo'n gedrag aanwezig.

Waarbij Soloviev zegt dat opvoeding en dressuur van dieren ondenkbaar zou zijn, indien dieren niet over een dergelijk tijdsbesef beschikten: alles zou b.v. vergeten worden; het dier zou niet 'bijleren'. Niemand loochent het geheugen van een paard of een hond: 'geheugen' behelst 'bewustzijn' (aldus Soloviev). Wat sommige 'filosofen' o.g.v. "afwijking-in-het-denken" loochenen.

Opm.-- Voegen wij daaraan toe: een dier heeft een soort 'begrip'! Zodra een hondje een haas ziet of gewaarwordt, reageert het specifiek, d.w.z. het onderscheidt de wezensvorm (wat op een soort begrip neerkomt) .

SOL50

De meerwaarde.

a. Soms lijkt het erop dat plant en dier uit éénzelfde levensbeginsel (wezensvorm) voortspruiten. Soloviev brengt hier de 'zoöfiet' ter sprake. Vroegere dierkundige classificaties vertoonden deze term, die "plantaardige dieren" betekent. -

Opm.-- Wij kunnen daar nu aan toevoegen dat sommige vaststellingen op iets analoogs wijzen: zo zouden "rode bloedlichamen" (hemoglobine) in planten voorkomen (wat op een gemeenschappelijke voorouder lijkt te wijzen).

b. Soloviev geeft zulke dingen graag toe. Maar hij zegt: hoe verder de dieren-weelde zich ontwikkelt, des te duidelijker verschilt het dier van de plant. De wezensvorm 'dier' komt geleidelijk duidelijker door.

Als men wil: de grensgevallen bevestigen de 'regel' (de zuivere wezensvorm).

4.-- De onderscheidbaarheid van het menselijke.

“De steen bestaat. De plant bestaat en leeft. Het dier bestaat, leeft en is zich van zijn leven, in de verschillende toestanden ervan, bewust. De mens bestaat, leeft, is zich van zijn leven, in diverse toestanden, bewust, vat de zin van het leven volgens de ideeën”.

Waarbij “zin van het leven” betekent “de volwaardig-gewetensvolle orde bewerkstelligd in alle dingen en dit eindeloos”. (O.c., 187). M.a.w.: een ethische definitie.

De natuurlijke mens als geest.

O.c., 189. -- Niet door bewustzijn is de mens onderscheidbaar van het dier. Het bewustzijn wordt “menselijk besef” dankzij de menselijke geest. Dit beginsel in de mens (o.c. 244ss.) toont zich fenomenaal: in tegenstelling tot het dier beschikt de mens over universele begrippen in de strenge logische zin, (met inductieve basis), ja, over (hogere) ideeën, zoals het goede.

Opm.-- Hier tast men a.h.w. het Platonische element.

De natuurlijke mens als taalbegaaft.

Dieren beschikken over een soort kretentaal.

De taal wordt echter pas ‘menselijk’ voor zover zij “grondig en radicaal door de geest bepaald wordt” (o.c., 189). -- Zo drukt het woord, voor zover het echt menselijk is, niet enkel bewustzijnstoestanden uit maar ook “de alomvattende zin van alles”. Aldus Soloviev.

Waarmee wij in volle ontologie belanden: ‘alles’ is streng alomvattend (transcendenteel). -- Zegt Soloviev: de Antieke ‘wijsheid’ bepaalde met reden de mens niet als een wezen dat bewustzijn vertoont.

SOL51

Want zo’n definitie zegt te weinig. De Antieke wijsheid bepaalde de mens als “een wezen dat over taalgebruik beschikt, d.w.z. een met ‘rede’ begaafd wezen”.

Opm.-- ‘Rede’ betekent ‘taalvermogen’, ‘logos’.

De natuurlijke mens als voor waarheid vatbaar.

De ‘rede’ en het ermee samengaan de taalgebruik vertonen uiteraard het vermogen de waarheid te vatten.

Een waarheid die **a.** alles omvat en **b.** alles één maakt. Juist dit vermogen toont weer eens aan dat de mens, als wezensvorm, zich verheft boven het dierlijke levenspeil.

Wat niet uitsluit dat dit, voor een groot deel, geleidelijk geschiedt: het is nl. een feit dat dit vermogen erg verschillend gewerkt heeft, tot nog toe, van volk tot volk b.v..

Biologische evolutie is nog geen cultuurevolutie.

Soloviev maakt zich, tot op zekere hoogte, een evolutionistisch schema eigen, dat de vorm van een differentiaal vertoont: “aap/ menseneter (halfwilde)/ cultuurmens”.

1. Zo zegt hij: een menseneter is wellicht op zich genomen van een niet veel hoger peil vergeleken met de aap. Het ‘lage’ van dat peil van mens-zijn ligt daarin dat hij beneden het typisch menselijke blijft.

2. Menselijke volwaardigheid heeft als voorwaarde ‘geest’. Deze is echter aanwezig, zelfs bij de achterlijkste wilde, al is de uiting ervan (zeker vanuit ons modern cultuurpeil) ‘rudimentair’.

Opm.-- Hiermee zet Soloviev zich categoriek af tegen een Hume (David Hume (1711/1776; sceptizerend Verlichter) en een Darwin (Charles Darwin (1809/1882, de befaamde evolutionist), die gekend zijn om hun misprijzen, typisch voor de Verlichting in West-Europa, voor de “primitieve wilden”.

Bij Soloviev heeft zijn reactie tegen dit misprijzen zeker te zien met de Bijbelse overtuiging dat ieder mens zonder uitzondering een Godskind is. (Cfr. Sol. Kosm. 32: mystisch lichaam).

a. Biologische overdracht.

Het dier heeft een tijdsbesef. Maar dit reikt niet ver. Van het vorige naar het volgende dierengeslacht is er erfelijkheid van kenmerken. Evolutionisten stellen dat het dier in zekere mate deelt in de evolutie.

Maar - aldus Soloviev - dieren beseffen niet dat zij in zo’n grootschalige evolutie staan: de reikwijdte van hun bewustzijn schiet te kort.

b. Cultuurhistorische overdracht.

Een ononderbroken reeks geslachten - zij stijgen gebeurlijk in cultuurpeil - leiden van de menseneter (de ‘wilde’ of ‘halfwilde’ in het toenmalig taalgebruik) tot figuren als Platon of Goethe.

Doch - in tegenstelling tot de dieren - beseft de (cultuur)mens dit. M.a.w.: behalve een erfelijkheidsband, die op die der dieren gelijk is, is er in de menselijke wezensvorm duidelijk een cultuurhistorisch geheugen en een eenheid van collectief bewustzijn.

De meerwaarde.

“De aap zolang hij aap is, verwerft geen wezenlijke meerwaarde inzake volwaardig bestaan”. De mens wel.

a. In de fenomenale orde (de onmiddellijke gegevens) is er onmiskenbaar een nauw samengaan van en een diepgaande materiële binding, niet onderbrokenheid - tussen het dier en mens.

b. Door zijn geest, echter, overstijgt de mens blijkbaar het dier, zelfs de aap. -- Naarmate de mensheidsgeschiedenis, die wezenlijk meer is dan louter biologische geschiedenis - zij is cultuurgeschiedenis - vordert, stijgt de kans dat het verschil ‘mens/ dier’ duidelijker afgetekend geraakt.

Opm.-- Terloops zij gewezen op de schitterende uiteenzetting over de ethische natuur van de mens zoals Soloviev dit uiteendoet in *La justification du bien*, 25ss. (*Le bien dans la nature humaine*).

- a.** schaamtegevoel (“Ik ben beschaamd. Dus besta ik (als mens)” (o.c., 32)),
- b.** medemenselijkheid (“Ik voel met de medemens mee. Dus besta ik (als mens)”)
- c.** eerbied (“Ik ben eerbiedig. Dus besta ik (als mens)”).

In die waardegevoelens situeert de mens zich als mens t.o.v. wat beneden hem is (schaamte), -- wat zijns gelijke is (medemenselijkheid), -- wat boven hem is (eerbied).

Hoe menselijker de mens wordt, in ethische evolutie, des te duidelijker tekent hij/ zij zich af tegen de achtergrond van het dier. - Cfr. *Fr. Muckermann, Solowiew*, 35/90, waar steller de hoofdzaken van commentaar voorziet.

5. -- *De onderscheidbaarheid van de vergoddelijke mens.*

“De steen bestaat. De plant bestaat en leeft. Het dier bestaat, leeft en is zich van zijn leven, in de verschillende toestanden ervan, bewust. De mens bestaat, leeft, is zich van zijn leven, in diverse toestanden, bewust, -- vat de zin van het leven volgens de ideeën.

De bovennatuurlijke mens stijgt daarboven uit: hij/zij wordt door Gods ‘geest’ (levenskracht) bewogen (hij/zij is dan een ‘pneumatisch’ mens)”.

Hiermee raken wij het eindpunt der kosmische evolutie.

SOL53

De Bijbelse grondslag.

Lezen wij eerst *Mark. 9:2/8*.

Zes dagen later neemt Jezus Petrus, Jakobus en Johannes mee en leidt ze alleen en afzonderlijk naar een hoge berg. -- In hun bijzijn verandert Hij van uitzicht: zijn kleren schitteren, -- met een witheid zoals, op aarde, geen volder iets wit kan maken.

Verschijnen hun ook Elias en Mozes, die met Jezus een gesprek voeren. -
- Waarop Petrus: “Rabbi, heerlijk is het voor ons hier te zijn. Laat ons dus drie tenten optrekken, -- één voor u, één voor Mozes en één voor Elias”. Maar Petrus wist niet wat hij zei, want zij waren buiten zichzelf van vrees.

Een wolk overschaduwde hen: uit die wolk kwam een stem door die zei: “Deze is mijn welbeminde zoon. Luistert naar Hem”. -- Plots, toen zij rond zich keken, zagen zij, behalve Jezus, niemand meer.

De drievoudige duiding.

Volgens *La Bible de Jérusalem*, 1469, is het als volgt.

1. *Markus* - getrouw aan het hoofdmotto van zijn evangelie - ziet in de verheerlijking van Jezus een theofanie: de Messias bergt in zich goddelijke heerlijkheid. Dit is: “goddelijke levenskracht”. Deze kracht zit achter de wonderen (genezingen, uitdrijvingen, andere wonderlijke feiten).

Is deze onthulling - door het tonen van zijn ware ‘aura’ of uitstraling - slechts voorbijgaand, toch toont zij wat Jezus - die voor een korte tijd als “lijdende dienaar van Jahweh” (denk aan Isaias) vernederd zal worden - is en wat Hij later, na zijn dood aan het kruis, definitief zal zijn.

Opm.-- Het is die verheerlijkte Jezus die verschijnt aan welomschreven personen (Sol. Kosm. 31), in de ‘gedaanten’ van b.v. een reiziger.

2. *Mattheüs (17:1/9)* duidt de transfiguratie of ‘metamorfosis’ anders: Jezus wordt in dat gebeuren plechtig uitgeroepen als de nieuwe Mozes die op de berg - een nieuwe Sinaï-berg - in de wolk God ontmoet.

3. *Lukas (9:28/36)* verlegt de nadruk weer anders: de metamorfose van Jezus is de onmiddellijke voorbereiding op Jezus' lijden. Terwijl Hij bidt, wordt Hij 'omgevormd' en licht "de hemel" Hem in omtrent zijn heengaan, d.i. zijn dood in Jeruzalem, "de stad waar men profeten ter dood brengt". -

Besluit. -- Alle drie de duidingen belichten één aspect van dit uiterst rijke gebeuren.

Willen wij ook maar iets begrijpen van wat Soloviev zegt over de 'pneumatische' (= verheerlijkte) mensheid, dan moeten wij de gedaanteverandering voortdurend indachtig zijn.

SOL54

De liturgische grondslag.

Hier komt vooral het kosmisch aspect van de nieuwe mensheid in Jezus (en mettertijd in ons, gelovigen) op de voorgrond.

Opm. -- Vooraleer een paar steekproeven te nemen in de liturgische rijkdom van het Oosten, een modelletje van kosmische poëzie.

J. Ballard e.a., Permanence de la Grèce, Cahiers du Sud, 1948, 245.
Daar wordt een liefdesvolkslied gegeven.

Het liefdesverlangen.

Ik heb een rode lip gekust, en mijn lip werd rood. Ik heb ze op een zakdoek gedrukt, en ook die werd rood. Ik heb hem in de rivier geworpen, en ook die werd rood. En de rand van de zee werd rood. En het midden van de oceaan werd rood. De arend is komen drinken van het water, en zijn vleugels werden ook rood. En de helft van de zon werd rood. En de hele maan werd rood.

Opm.-- Men ziet het kosmisch-onbepaalde van de minieme kus van de lip van de geliefde. Juist dat, -- dat kosmisch-solidaire van iets met alles, wordt, bij Soloviev, van Jezus uitgezegd.

Hij is het middenpunt van een verheerlijkte kosmos. Daarin situeert hij de mensheid, -- ieder van ons. Maar dat doet de Grieks-Oosterse liturgie voortdurend. Een paar steekproeven.

Romanos (V-de eeuw).

Deze Syriër uit een Joodse familie heet men “de Pindaros van de Byzantijnse letteren”.

Luisteren wij naar zijn Kerstlied: “Wat kunnen wij u aanbieden, Christus, die als mens op aarde verschenen zijt om ons te redden? Al wat Gij geschapen hebt, brengt u hulde: de engelen de hymne, de hemelen de ster, de magiërs de geschenken, de herders het wonder, de aarde de grot, de woestijn de krib en wij een maagd die moeder is”.

Opm.-- Weerom de pasgeborene, hoe luttel ook, is middenpunt van de kosmos. Cfr J. Ballard, o.c., 201.

Romanos. -- Passielied.

O.c., 212s.. -- Jezus, onderweg naar Calvarie, zegt tot zijn moeder: Indien gij wilt volgen, wees dan niet als moeder van mij een ongelukkige vrouw! Verwonder er u niet over dat de elementen huiveren. De hele schepping komt in opstand. De verblinde hemelkoepel wacht op mijn bevel om de ogen te openen. De tempel scheurt het voorhangsel terwijl hij het uitschreeuwt tegen de verwatenen. De aarde en de zee nemen haastig de wijk. De bergen geraken uit hun voegen. De grafsteden beginnen te beven.

Als gij dat schouwspel beleeft zal verstomming u overvallen. Als vrouw roep dan tot Mij: “Wees genadig, mijn zoon en mijn God”. -- Een tekst die weerom kosmisch is.

SOL55

De Akathistoshymne.

Bibl. st.: Kilian Kirchhoff, *Ueber dich freut sich der Erdkreis (Marienhymnen der byzantinischen Kirche)*, Münster (Westfalen), 1940, 163f.

Het ‘mysterie’ (**Opm.--** gebeuren dat van Godswege de kosmos omvormt) dat van in het begin aan het werk was, wordt heden onthuld: de Zoon van God wordt een mensenkind. Hij neemt onze armzaligheid op zich om ons in zijn heerlijkheid te laten delen.

Ooit werd Adam verschalkt. En, ofschoon hij het begeerde, werd hij toch geen ‘god’. Maar God wordt mens om Adam tot ‘god’ te maken.

Jubel past de schepping. Aan een koordans behoort de natuur zich over te leveren, omdat de aartsengel, in diepe eerbied, aan de maagd verschijnt en haar het “vreugde zij u”, dat de treurnis wegneemt, laat horen.

Gij, onze God, die uit allerdiepste vertedering u in de vorm van een mens getoond hebt, eer zij u.

Opm.-- Het wijlied, het gewijde lied, geldt, zoals men wellicht gevoeld heeft, de boodschap van de aartsengel. -- Weerom, dat kosmisch-wijde dat de hele gewijde geschiedenis omspant.

Johannes van Damaskos (+749).

Deze Laatantieke denker en dichter spreekt als volgt: “De natuur die sterft en vergaat, nam de onsterfelijke aan in uw schoot, -- gij, die boven iedere blaam verheven zijt. In zich heeft Hij ze - genadig - onvergankelijk gemaakt. Daarom roepen wij u als “Moeder van God” uit”. (K. Kirchhof, o.c., 72).

Of nog “De natuur van de stamvader (**Opm.:** Adam) hebt gij door uw baring vergoddelijkt, -- zij overstijgt de natuur. Maak mij, die door mij niet aan de grenzen van mijn natuur te storen, zondigde en de van natuur goede God ontstemde, dankzij uw moederlijke verzoening tot Gods vertouweling”. -

Opm.-- In de teksten van Joannes Damascenus klinkt het voorsocratische begrip ‘fusis’ (natuur) zeer duidelijk door: het heilsoptreden van de Drie-ene Godheid is meer dan vertoon. Het verandert de ‘natuur’ (wezensvorm) zelf van de kosmos en van de mensheid.

Opm.-- Weerom: wil men iets van Soloviev’s filosofie begrijpen, dat men dan dergelijke teksten indachtig blijve. Zijn Christelijk filosoferen, is

a. echt filosoferen, d.i. persoonlijk denken (zoals hij dat met nadruk zegt).

b. Maar het denkt niet aan de werkelijkheid van het Christendom voorbij (het is geen ‘parafrosunè’), -- geen ‘abstraheren’ van Jezus’ cultuurhistorisch en heilshistorisch optreden.

SOL56

Nog eens samengevat:

Zowel de Bijbelse teksten als de liturgische verwerking ervan getuigen: “Niet alleen dit wonder.

Opm.-- *Johannes 5:17, 19* - maar alle menselijke heilsdaden van Christus zijn zo Godsopenbaring aan de mensen.

Het goddelijk heilshandelen zet zich voortdurend om in de menselijke daden van de Heer. En dit is bedoeld wanneer de Schrift spreekt over de geleidelijke doorbraak van het rijk Gods die plaats vindt in en door de persoon van Jezus Christus.

De kracht Gods - zij is volgens Oudtestamentische getuigenis aan het werk in de geschiedenis, vormt deze om en stuwt ze naar een zingevend einde - heeft in het *Nieuwe Testament* de gestalte van de Christuswerkelijkheid aangenomen. Eens en voor altijd ligt daarin nu Gods werkzame kracht volkomen uitgebeeld". (A. De Groot, S.V.D., *De Bijbel over het wonder*, Roermond/ Maaseik, 1961, 44).

Opm. -- Is aan het woord iemand die blijkbaar niet eens vermoedt hoe hij, onbewust, hetzelfde zegt als de grote Nieuwtestamentisch-Patristische traditie. Traditie waarin Soloviev uitdrukkelijk wil gesitueerd worden.

Nikolai Gogol' over de menswording.

"Gods menswording op aarde daagde op in het bewustzijn van allen wier denkbeelden omtrent de godheid zich ook maar een beetje hadden beginnen uitzuiveren.

Nergens echter werd hierover met zoveel klaarheid gesproken als door de mond der profeten van het door God uitverkoren volk.

Zijn onbevleete menswording uit de reine Maagd werd zelfs door de Heidenen ergens vaag vermoed, -- nergens echter met zo'n grijpbare, verblindende helderheid als bij de profeten".

Aldus spreekt Nikolai Gogol (1809/1852; Russisch literator), in een werkje dat hij in de jaren, 1845/1852 schreef en dat in Moskou verscheen in 1889 (de censuur liet het pas dan toe).

Wij zullen zien dat, met lichtjes andere woorden, Soloviev hetzelfde staande houdt.

Soloviev over het godmensdom.

Nu wij alle noodzakelijke voorwaarden tot een zo juist mogelijk begrip van wat Soloviev zegt, hebben vooropgesteld, kunnen wij aan de eigenlijke uiteenzetting beginnen.

1.-- Het christendom als 'nieuwe' wezensvorm.

"Enanthropèsis Theou theiosis anthropou" (Incarnatio Dei, deificatio hominis), "De menswording van God is de vergoddelijking van de mens".

Ziedaar de lapidaire samenvatting, die sinds eeuwen en eeuwen onze Oosterse geloofsbroeders motiveerde.

SOL57

Ook in het Christendom ziet Soloviev een evolutiewetmatigheid aan het werk: de lagere - Voorchristelijke - levensvormen, plant/ dier/ mens zijn wel

een noodzakelijke - conditionerende - maar geen voldoende - scheppende - vooropstelling voor de hogere die erop volgen.

Toepassing:

a.1. Christus is niet simpelweg het product van de algehele heidense en Joodse geschiedenis;

a.2. Op analoge wijze is het rijk Gods dat de eerder verborgen wezenskern van de huidige Christenheid uitmaakt niet eenvoudigweg het product van de Christenheid en haar feitelijke, aardse geschiedenis. –

b. M.a.w.: de biologische evolutie - de op het anorganische bestaan gestichte plantaardige, dierlijke en menselijke levensvormen - en de cultuurgeschiedenis - o.g.v. haar vraagstellingen en deeloplossingen - bewerkte en bewerkt nog heden ten dage het bestaan van noodzakelijke - natuurlijke en ethische - vooropstellingen, voor zover deze noodzakelijk en/of bruikbaar zijn voor de zelfstandige zelfopenbaring van de godmens Jezus, toonbeeld en genadebron van de door hem vergoddelijkte mensheid. Cfr. *La justification du bien*, 197.

2.1.-- *Het begrip “rijk Gods” innerlijk gezien.*

De idee - meer dan een menselijk ‘denkbeeld’, want een goddelijke idee aanwezig én in de verwezenlijking ervan én in de kennisname ervan - “rijk Gods” kwam op in de geesten der mensen langs tweeledige weg:

a. het ideaal van de Heidense vergoddelijkte mens en de Gods-idee ‘Godsrijk’, gecentreerd rond de Godmens Jezus;

b. het Heidense ideaal daagde in de geesten op toentertijd o.g.v. theosofische wijsbegeerte als methode; het Bijbelse Godsrijk daagde eveneens in de geesten op maar eerder o.g.v. profetische ingeving.

Opm. -- Men ziet dat Gogol, decennia eerder, juist dezelfde gedachte neerpende.

Opm.-- ‘Vergoddelijking’ is eigenlijk een oeroude Grieks-Heidense gedachte.

De Orfiekers, de Paleopythagoreeërs (-560/-300), later de Platoniekers e.a. hadden het reeds toen, eeuwen voor Jezus’ verschijnen op aarde, over ‘vergoddelijking’. De mens wordt pas echt mens voor zover hij/zij het levenspeil der godheden, hoe dan ook opgevat, bereikt.

In de Late Oudheid -- 200/ +600 - geeft dit aanleiding tot een afzonderlijk type van filosoferen, nl. 'theo.sofia', godgegeven filosofie.

SOL58

Opm.-- Soloviev leunt wel degelijk bij Laatantieke Theosofieën aan. Men denke aan het feit dat hij, o.c., 189, n. 5, verwijst naar de eenheid van natuurlijk opgevatte vergoddelijking door de Laatantieke Theosofen én de Oudtestamentische profetische methode als afwerking van het voorbijbelse voetstuk bij de zeer invloedrijke denker Filon van Alexandrië (Philo Judaeus) (-20/+50), -- in Soloviev's ogen "de laatste en grootste denker van de Antieke wereld".

2.2.-- Het begrip "rijk Gods", uitwendig gezien.

Gelijklopend maar, uiteraard, trager - aldus Soloviev - dan de innerlijke zijde zo-even geschetst verliep de uitwendige evolutie en geschiedenis.

De culturele, o.m. politieke, eenmaking van de voornaamste 'geschiedenismakende' volkeren nam wezensvorm aan in het Imperium Romanum, het Romeinse wereldomvattende rijk.

Toelichtingen. -- Hellas en Rome.

Een zekere traditie, waarvan Soloviev nog leefde, concentreert in die twee termen - wat Soloviev zelf noemt - "de uiterste grenzen van de 'natuurlijke' (= voorbijbelse) mensheid".

Volgens Soloviev - die wij hier zo volledig mogelijk willen weergeven - zag de toenmalige natuurlijke mensheid "de uiteindelijke zin" - een hoofdbegrip in zijn filosofie - van het leven in "iets absoluuts en onvoorwaardelijks", nl. de vergoddelijking van de - in Soloviev's ogen zeker, maar tot op zekere hoogte ook in Heidense ogen (men denke o.m. maar verre van alleen aan Platon) - al te dierlijke mensheid.

Helleense schoonmenselijkheid.

De zin van het leven, bij de Hellenen, lag o.m. in mooie zinnelijke lichaamsvorm.

Opm.-- Dat Soloviev hier zeer juist ziet, blijkt nog uit het feit dat de 'dorre' Aristoteles een zeer mooie vrouw bestempelt als "in Griekse ogen goddelijk".

De hoge zin van het leven - aldus weerom zeer juist Soloviev - lag ook in het een of andere hogere wijsgerig-wetenschappelijke inzicht. Denk aan Platon en zijn leerling Aristoteles.

Romeinse vrede.

‘Pax romana’. -- Nog S. Augustinus, vele eeuwen later, zal het daarover hebben als over een merkwaardig Heidens goed.

De ‘godmensheid’ - in Soloviev’s zin - daagde op o.m. in de beredeneerde wil der Romeinen om een cultureel-politiek machtssysteem op te bouwen - imperium romanum -.

SOL59

Waarin Soloviev weerom waarheid spreekt, is waar hij het heeft over de veroosterste vorm van vergoddelijking, die latere Romeinse keizers op hun eigen persoon en werk lieten ‘toepassen’. In dat verband heeft men het wel over ‘dominaat’.

De ‘Romeinse vrede’ als multicultureel ideaal.

Bibl. st.: *Fr. Mukkermann, S.J., Solowiev, 29f.* -- Het Godsrijk moet op aarde hersticht worden: wij behoren alle volkeren te leren zien als “in dienstbaarheid” van dit boven alle naties uitstijgende rijk.

a. Niet aan eeuwige herhaling in het kader van een nooit eindigende kringloop met zijn “eeuwige terugkeer” - Soloviev bedoelt hier wel o.m. Nietzsche - moet het heelal ten offer vallen, -- nog minder aan gruwelijke rampen.

Nee: het ‘mysterie’ van de verheerlijking is in het heelal op verborgen wijze aan het werk. Wat ooit naar Gods beeld en gelijkenis geschapen werd, behoort tot de vergoddelijking teruggebracht te worden. (...). **Opm.**-- Belet de afwijzing van het pure Heidendom.

b. In het levende midden van de mensheid en van de onmetelijke kosmos rijst de figuur van de Godmens op die tot kiem van een dankzij godgegeven genade vernieuwde gemeenschap behoort te groeien. (...).

Christus is de drager van een levensecht universalisme dat in scherpe tegenstelling staat tot ieder separatisme dat zich uit het geheel losrukt, -- vooral tot dat type van nationalisme dat zich overal ter wereld als de grootste vijand van een vreedzame gemeenschap ontpopt.

Opm.-- Het is alsof Soloviev decennia tevoren de huidige spanningen op nationalistisch-populistisch gebied in de gewezen Communistische Sovjetstaat heeft voorvoeld. De verschillende culturen - een groot aantal talen - in zijn vaderland moet Soloviev wel degelijk duidelijk aangevoeld hebben als potentiële onenigheidshaarden.

‘Multicultuur’ is ondertussen - vooral in postmoderne middens - tot een soort verdraagzaamheidsideaal uitgegroeid. Men ziet echter niet goed in hoe zo’n wederzijds ideaal van verstandhouding tussen culturen - religieuze (Islam/ Jodendom/ Christendom/ Heidendom) raciale (de ethnieën allerhande), enz. - praktisch verwezen-lijkbaar zal zijn. Althans zonder een bovennationale, bovengodsdienstige (beter: bovenconfessionele), bovenraciale ‘gemeenschapsidee’. Daarin is de Pax Romana wel degelijk een soort voorloopster geweest, -- hoe gebrekkig ook.

SOL61

Opm.-- Zoals Muckermann, opmerkt, is Christus ook drager van een levensecht universalisme dat zich even schril afzet tegen “een rein abstracte mensheid”.

De samenhang nl. is in dit geval louter ‘abstract’: zo’n samenleving komt neer op het loutere samentellen van zo radicaal mogelijk zelfstandige individuen. De samenhang onderling is niet de uitdrukking van iets organisch!

Opm.-- Hier gebruikt Soloviev de term ‘organisch’. Zoals men wellicht weet, komt die term fel voor in de taal der Romantici. ‘Leven’ en wel “leven-in-gemeen-schap” (met als model een levend organisme) werd door de Romantici gesteld tegenover het rationeel-abstrakte ‘samendenken’ zo typisch voor het Verlichte Rationalisme.

Maar voegen wij daar onmiddellijk aan toe dat ‘organicisme’ kan leiden tot b.v. de Nationaalsocialistische of Communistische duidingen.

Iets waarvoor, terloops gezegd, Soloviev met zijn universalisme radicaal immuun is.

3. -- *Het rijk Gods getoetst.*

Dat het zowel Heidense als Christelijke begrip, resp. idee “rijk van de godheid” - of ‘Godmensdom’ - toetsbaar moeten zijn, dat wist Soloviev, natuurlijk, ook.

3.1.-- De Heidense ‘vergoddelijking’

Deze vraagt om ‘belichaamd’ - verwezenlijkt - te worden.

Toen de Heidense wereld met het falen van haar ideaal geconfronteerd werd, kregen een aantal gelovige geesten en een stel wijsgeren het uitzicht op iets anders.

Maar eerst moest de vergoddelijkte maar in de grond binnen de natuur gesitueerde mens - al is hij uitgedost met de pracht en de praal - de ‘heerlijkheid’ - van een Romeins keizer (ten tijde van het dominaat) - blijken “een lege droom” te zijn.

Zegt Soloviev: “Zoals de aap op de mens vooruitloopt, zo kondigt de vergoddelijkte Romeinse keizer de Godmens aan”. Een Godmens die zelfs in de armzalige verschijningswijze van een rondreizend rabbi in Israël toch zijn ware - goddelijke - natuur kan tonen, -- in genezingen, uitdrijvingen, andere tekens.

Besluit. -- De uitkomst uit de natuurlijke impasse is een volwaardiger bestaan dan dat van de natuurlijke mensheid.

Toelichting. -- Het kan verwondering wekken te zien hoe de verschijning van een Godmens in het evolutieschema ingepast wordt.

Ter verduidelijking zij aangehaald *W. Vogel, La religion de l’ évolutionnisme*, Bruxelles, 1912, 321. -- Steller haalt zelf *L. Ménard, Hermès Trismégiste* Paris, 1910, aan.

SOL61

Vooropstelling: religies zijn - indien zij ‘werkelijk’ zijn - wijzen van oplossen van menselijke problemen.

De toepassing: het Christendom is niet als een bliksem in het Antieke leefmidden ingeslagen. Het heeft, op zijn wijze, een broedtijdperk gekend. Terwijl het zelf nog op zoek was naar de definitieve verwoording van zijn hoofdwaarheden, waren ook de denkende geesten in Griekenland, Azië en Egypte aan het worstelen met de problemen waarvan het de oplossing beoogde (...).

De mensheid nl. had grote wijsgerige - o.m. ethische - kwesties ter sprake gebracht. Zo b.v. de eindbestemming, val (met de vraag naar de oorsprong van

het kwaad) en verlossing van de ziel. Wat op het spel stond in die worsteling, was het beheersen der zielen.

De Christelijke oplossing van genoemde problemen heeft het op alle andere van die tijd gehaald. Deze laatsten geraakten er zelfs door in een soort vergetelheid. –

De doorbraak van het Christendom werd daarbij voorbereid uitgerekend door diegenen die zich inbeeldden er de mededingers van te zijn. Daar waar zij er, in feite, slechts de voorlopers van waren.

De titel “voorlopers van het christendom” verdienen zij echt, -- ook al waren een aantal onder hen tijdgenoten van het Christendom en kwamen anderen wat later. Met name: de doorbraak van een religie dateert pas van de dag waarop zij door de volkeren aanvaard wordt, -- net zoals de ware heerschappij van een kroonpretendent slechts dateert van de dag waarop hij het haalt. – Tot daar de aangehaalde Ménard.

Opm.-- Ménard, ook al vergelijkt hij met politiek - militaire overwinningen (wat hier niet past), zegt een waarheid uit: onze Bijbelse religie knoopte ooit aan ware levensproblemen aan. In die zin had zij een ‘vitaal’ - nu zeggen wij gemakkelijk ‘existentieel’ - karakter. De ‘zielen’ van de tijd van het opkomende Christendom lieten zich graag ‘beheersen’ door een religie waarvan zij meenden te ondervinden dat zij levenskwesaties stelde en ... oploste. -

Opm.-- Tevens ziet men dat Ménard het Christendom tracht te situeren in een evolutie. Wat Soloviev op zijn manier ook doet. Beiden vullen elkander aan.

3.2. -- De Christelijke vergoddelijking.

Ook zij net als de Heidense vraagt ‘belichaamd’ - verwezenlijkt - te worden! Welke toetsing aan de werkelijkheid komt uit de bus.

SOL62

Het Christendom had twee basisvooropstellingen:

a. de theofanie op de Sinaï-berg, met de tien geboden, volkse samenvatting van een verheven moraal (moraal definieert menszijn-voor-God);

b. de theofanie op de “hoge berg”, waar Jezus zijn ware levensenergie toonde aan drie apostelen (de verheerlijking).

In *La justification du bien*, 275, zegt Soloviev het volgende:

a. Er was ooit een dag dat mensen die tot een verscheidenheid van naties en sociale klassen behoorden, op pneumatische wijze - d.i. door Jezus' levenskracht ter verheerlijking geleid - één werden in het vereren van een 'vreemdeling' en een 'bedelaar': Jezus als Galileeër werd gehalsrecht als misdadiger “in naam van” nationale en kastebelangen.

b. Sedert die dag is daadwerkelijk een weliswaar verdoken en inwendige werking aan de gang tegen internationale oorlogen, tegen verontrechtiging van massa's binnen de samenleving, tegen het ter dood brengen van misdadigers (cfr. Sol. Kosm. 05).

Waarop - luister goed - Soloviev zegt: “Laat ons toegeven dat deze innerlijke verandering achttien eeuwen nodig had om zicht- en tastbaar te worden, -- om slechts gedeeltelijk zicht- en tastbaar te worden.

Laat ons toegeven dat dit aan het daglicht komen uitgerekend zicht- er tastbaar wordt op dat ogenblik waarop de bewegende kracht die in die verandering aan het werk is, nl. het Christelijk geloof, in afbouw is en zelfs lijkt te verzwinden in het huidig tijdsbewustzijn”.

Opm.-- Sol. Kosm. 39v. leerde ons wat Soloviev dacht over de godsdienstkritische rol van het Humanisme dat het in gebreke blijven van de Christenheid (niet van het Christendom) had blootgetrokken. Hier brengt Soloviev hetzelfde in verband met de grote geloofsafval (waarover de Bijbel het overigens duidelijk heeft m.b.t. de eindtijd): de Christenheid wordt wakker omtrent haar wezen en haar falen.

Opm.-- In 1898 reist Soloviev weerom naar Egypte. Daar beleefde hij een gezicht: een demon zat daar voor hem: “En gij daar! Hoe weet gij met zekerheid dat Christus verrezen is?”. Waarop Soloviev beweert dat de demon op hem sprong en hij het bewustzijn verloor.

M. Herman, Vl. Soloviev, 139/144, gaat daar nader op in:

a. voordien was voor Soloviev “het kwaad” ‘niets’ (afwezigheid van goed); aan demonen geloofde hij niet (*“Soloviev ne croyait pas au démon”* zegt Herman, o.c., 141);

b. sedertdien ontstond in hem (wat hijzelf heet) “zijn apokalyps” (= eindtijd-beleving), met de Boze Antichrist (die hij o.m. in denkers als Marx, Nietzsche en Tolstoi actief zag) als opdagende figuur; meer nog: hij geloofde sedertdien aan demonen (“Il y crut désormais” zegt Herman, *ibid.*).

Besluit. -- Zijn hele leven lang was Soloviev een vreedzame, naïef - idealistische figuur, die overal “het goed” trachtte te zien.

Ook daar waar “het kwaad” werkelijk was. Daarin deelde hij iets van het werkelijkheidsvreemde optimisme van een aantal tijdgenoten voor wie “de mens wezenlijk goed is”. Dat geloof stortte twee jaar vóór zijn dood ineen, -- toen hij de drukproeven van *La justification du bien* aan het verbeteren was.

Besluit. -- Meteen werd de droom van een snelle en grondige verwezenlijking van het Godsrijk zeer broos. Wel bleef hij ervan overtuigd dat het christendom traagjes de mensheid omvormt. Maar het eigenlijke Godsrijk, waarvan hij gedroomd had, was voortaan voor na een ‘Apocalyps’, -- voor na een algemene verrijzenis. Cfr Herman, o.c., 139.

Opm.-- Niettegenstaande de Decaloog (Sinai-theofanie) en de heerlijkheid (Transfiguratietheofanie) als ‘troeven’ lijkt de kerstening van de mensheid uiterst traag, afrekenend met enorme weerstanden, te verlopen.

Totdaar de toetsing van het Godsrijk.

Het theologisch idealisme van soloviev.

Dit kapitteltje is de afsluiting.

Opm.-- De term ‘idealisme’ is zeer veelzinnig.

a. In de Oudheid (en de Middeleeuwen) staat hij voor (Platonische) ideeënleer.

b. vanaf de Moderne tijden staat hij voor op abstracte begrippen gecentreerde filosofie.

1.-- Platon’s ideocentrisme.

Platon stichtte ooit een ideeënleer.

Een idee bij hem is **a.** een wezensvorm, **b.** die én het algemene én het ideale (toonbeeldige) in een in beginsel eindeloze reeks exemplaren ervan verklaart. Het is een vooropstelling. Wel is de idee, althans de ‘goede’ of “in het goede delende” ‘goddelijk’.

2. -- Albinos van Smurna’s theologische ideeënleer.

Albinos (100/175) is de eerste denker die, eeuwen na Platon, de ideeën, Platonisch begrepen, in God situeert. Het worden dan goddelijke ideeën stricto sensu.

SOL64

3. -- Christelijke ideeënleer.

Zoals O. Willmann, *Geschichte des Idealismus*, zegt: Christelijke ontwikkelden zagen vlug dat tussen de grondstructuur van het Platonische denken en die van het Christendom enige vormgelijkheid bestaat. Daarvandaan dat zij Christelijke waarheden in Platonische termen begonnen te verwoorden, -- niet zonder ze, in de grond, ernstig om te vormen. Zo is S. Augustinus van Tagaste mettertijd Platonieker geworden en gebleven, ook wanneer hij bekeerd was. -- In Christelijk kader zijn de ideeën ideeën van de H. Drie-eenheid.

Opm.-- O. Willmann, *Gesch.d.Idealismus, III (Der Idealismus der Neuzeit)*, Braunschweig, 1907-2, 66, vermeldt het Pythagoreïsch Platonisme van Johannes Kepler (1571/1630), bekend om zijn “wetten van Kepler” inzake planetenbanen.

“Ubi materia, ibi geometria” (Waar materie is, daar is ruimtewiskunde) was zijn leuze. De wezensvorm van materie wordt door de wiskunde gevat.

Onze ziel is daarop afgestemd (het ‘edel juk’ van Platon) . -- Zij is nog meer: zij is “imago Dei”, afbeelding van, God.

Met name: het licht van Gods geest in onze ziel, op geschapen wijze ingebouwd, vat a.h.w. mét God het wezen der materiële gegevens.

Wat hij “de wetten der planetenbanen” heet, is volgens hem van alle eeuwigheid reeds in Gods geest als idee aanwezig. Wanneer God onze zielen schiep, plantte Hij een afbeelding van zijn scheppingmodellen (ideeën) in onze zielen.

Besluit. -- Eén vorm van Christelijk Platonisme.

4. -- Soloviev's ideeënleer inzake de scheppingsevolutie.

Iets analoogs verkondigt Soloviev, maar op evolutionair terrein.

4.1. -- De fenomenale grondslag.

Soloviev is uitdrukkelijk: er zijn feiten - 'fenomenen' in Platonische taal - die, indien en enkel indien er zoiets als evolutie der wezensvormen (anorganisch en biologisch) vooropgesteld wordt, dan begrijpelijk zijn. "De evolutie in die zin kan niet geloofwaardig worden".

4.2. -- De ideeënleerstellende duiding.

Wij geven een overzicht.

A.-- Bio.logisch verschijnen de hogere levensvormen uit en na de lagere vormen. Maar ontologisch bestaan zij voordien.

Met name: het verschijnen uit en na de lagere wezensvormen behelst volstrekt niet dat de lagere wezensvormen de hogere scheppen of voortbrengen. -- Ontologische reden: de hogere zijn volwaardiger, 'rijker' aan waardevolle werkelijkheid.

SOL65

Wat niet of minder werkelijk is, kan onmogelijk wat werkelijk of werkelijker is, voortbrengen. -- laat staan 'scheppen' (in de Bijbelse zin b.v.).

Opm.-- Heel wat materialisten omzeilen die opwerping door te stellen dat de lagere materievormen de hogere 'kiemvormig' of op de ene of andere manier 'potentieel' (= in aanleg) reeds in zich bevatten.

Akkoord, maar dan zijn zij niet meer zuiver lager, doch lager en hoger tegelijk. -- Cfr. Sol. Kosm. 47v. (Soloviev's redenering).

B. -- De rol van de lagere zijnsvormen.

Deze beperkt zich tot het verschaffen van materiële voorwaarden, d.i. een gunstig leefmidden.

Opm.-- Dit komt neer op het begrip 'biotoop' (geëigend leefmidden).

Zo is de natuurlijke mensheid het geëigende leefmidden, na vergoddelijking op minimale wijze, van de pneumatische mensheid.

C. -- Nieuw en/of eeuwig.

a. De evolutie van de kosmos geeft ons nieuwe wezensvormen te zien. In die zin neemt Soloviev werkelijk 'nieuwe' dingen aan.

b. Vanuit de Drie-eenheid gezien, echter, is de idee die materiële en geschapen vorm aanneemt in de loop van de evolutie van de kosmos, 'eeuwig' zoals de Drie-eenheid zelf eeuwig is.

God - met zijn ideeën, die Hij van alle eeuwigheid in zich bezit - bestaat van alle eeuwigheid (zonder begin).

Wat ons als 'nieuw' voorkomt, is slechts het zich tonen van iets 'eeuwigs' in Gods geest.

Opm.-- De Bijbelse scheppingsidee omvat alle wezensvormen: ook de idee 'evolutie' is in Gods geest van alle eeuwigheid. Zij leidt Hem bij zijn scheppingswerk.

Men kan nog steeds horen zeggen: "Ik geloof niet in God, want ik ben evolutionist". Zo iemand verstaat het begrip "scheppende God" op manke wijze. Dat is alles.

Overigens: indien God onveranderlijke dingen kan scheppen, waarom zij Hij ook niet veranderende dingen kunnen scheppen? Niemand geeft van die onmogelijkheid een ernstig bewijs.

Slotopmerking. -- Het onthaal.

Gedurende zijn leven werd Soloviev weinig aanvaard. Maar na zijn dood was zijn invloed enorm.

H. Isuolski, Soul of Russia, 136f., zegt dat **a.** de Russische Symbolisten (Alexander Block, Andrei Biely), **b.** N. Berdiaev, S. Boulgakov, de Neo-Orthodoxe theologie (het Godmensdom als hoofdidee), **c.** een Russisch-Katholieke stroming (in Moskou vooral) in Soloviev's spoor gingen.

SOL65

Sstudietoelichtingen. (66)

Doel: het typisch Oosters-Russische Christelijk realisme leren kennen. 'Realisme' is "woorden/begrippen" als werkelijke weergaven zien.

I. -- Episodes uit Soloviev's leven (01/07). -- Geloofscrisis. Overleving ervan. Crisis der Westerse filosofie (= Postmoderniteit). Weerstand v. Oksidentalisten en Slavofielen. Brutale uitschakeling. Tover van Soloviev's persoonlijkheid. Mysticisme.

II. -- Soloviev's christelijk realisme (07/16). -- De Oosters - Griekse Kerkvaders, vanuit de bijbel. -- **Appl. model.** -- De haimo.roöusa in de drie evangelische verslagen. Nadere toelichting (Drie synoptici. - Genezing/bezwering. Andere methode/zelfde resultaat. Automatisch of niet. Praktisch Fideïsme. Synergie. Trinitair leven.) -- Het realisme (tekstuologisch

(dogmatisch, tekstkritisch, literatologisch, -- hermeneutisch). Interpretationisme.

III. -- Soloviëv' s filosofisch realisme (17/23). —

1. De reine Nominalist (louter klanken).
2. De symboolfideïstische Nominalist (klanken opgevuld met onze ervaring).
3. De Realist (aangehaalde feiten, ooggetuigen, teksten terzake zijn betrouwbaar - reëel, werkelijk - tot nader order). Toetsingsprobleem.
4. De Oosters-Russische Realist (Liturgische ideatie, -- verering van het evangelieboek; dramaturgisch aspect).

IV. -- Soloviëv' s aardgebondenheid (24/32). -- Siderale wereld. Aardmoedergeloof. Plantennatuur. -- Het Jezusgebed: Jezus als verrezen alomtegenwoordig. Zijn 'naam' is de 'naam' van alwat de kosmos, sedert zijn incarnatie in de schoot van Maria, omvat.

Opm. - Rom. 8:19/24 terzake. -- De dierennatuur. De mensennatuur (Mystiek lichaam).

V. -- Denkers voor Soloviëv (33/40). -- Verwestersing. Russische 'intelligentsia'. Invloeden die Soloviëv onderging. -- Russisch - Christelijke Realisten: Skovoroda, Tsjadaëv, Chomiakov, Belinski. -Soloviev (Humanisme).

VI. -- Soloviëv's kosmologie (41/44). -- De vijf rijken: anorganisch, - plantaardig, dierlijk, menselijk (natuurlijk), menselijk (pneumatisch).

VII. -- Soloviëv' s kosmologie (toelichtingen) (45/65).

Opm.-- Het theologisch idealisme van Soloviëv (63/65). -- De rijken beantwoorden aan evenzovele ideeën van de H. Drie-eenheid.